

การจัดการมรดกวัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนา

สัมมนาพิเศษ

โดย เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์

กรรมการมทาสมาคม

ประธานฝ่ายสาธารณูปการ ของมทาสมาคม

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

ผู้แต่ง

พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เจ้าอาวาสวัดสุทธิวราราม กรุงเทพมหานคร

การจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

พิมพ์ครั้งที่ 1 กันยายน 2564

คณะที่ปรึกษา

เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชจารย์

กรรมการมหาเถรสมาคม

ประธานกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ ของมหาเถรสมาคม

ประธานกรรมการอบรมประชาชนกลาง (อ.ป.ก.)

เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรวงศ์

กรรมการมหาเถรสมาคม

ประธานกรรมการฝ่ายสาธารณูปการ ของมหาเถรสมาคม

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

พระธรรมรัตนagrณ

เจ้าคณะปทุมธานี

ประธานอนุกรรมการโครงการวัด ประชา รัฐสร้างสุข

เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต

พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศาสตราจารย์ ดร.

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รองเจ้าคณะภาค 5

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ

พระเทพเวที, รองศาสตราจารย์ ดร.

เจ้าคณะภาค 6

ประธานอนุกรรมการโครงการวัด ประชา รัฐสร้างสุขประจำหนเหนือ

รักษาการเจ้าอาวาสวัดสังเวศวิทยาราม

ดร.พงษ์ศักดิ์ ธงรัตนะ

ผู้อำนวยการสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

ผู้แต่ง

พระสุธีรัตนบัณฑิต, รองศาสตราจารย์ ดร.

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม

คณะกรรมการ

พระมหาชุตีภัก อภินนโท

นางสาวยอดขวัญ รุจนกนกนาฏ

อาจารย์ ดร.สายชล ปัญญชิต

นายภูเบศ วณิชชานนท์

นางสาวนัชชา ทากุดเรือ

นายพงษ์พัฒน์ ใหม่จันทร์ดี

จัดพิมพ์

โครงการพัฒนาเครือข่ายองค์กรสุขภาวะวิถีพุทธเชิงสร้างสรรค์

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

จัดรูปเล่ม

พระมหาเกรียงศักดิ์ อินทปัญญา และนายวัจนกร ขุนทอง

พิมพ์ที่

นิติธรรมการพิมพ์

76/251-3 หมู่ที่ 15 ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

โทรศัพท์: 02 403 4567, 02 449 2525 E-mail: niti2512@hotmail.com

เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรวงศ์

กรรมการมहाเถรสมาคม

ประธานฝ่ายสาธารณูปการ ของมหาเถรสมาคม
ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

สัมมนีย์พจน์

การที่มหาเถรสมาคมมีมติให้ขับเคลื่อนการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ได้พัฒนาให้เกิดแผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อให้การขับเคลื่อนกิจการพระพุทธศาสนาเป็นไปตามกรอบของการดำเนินงานที่มหาเถรสมาคมได้กำหนดไว้ การนี้ฝ่ายสาธารณูปการ ของมหาเถรสมาคมได้ทำหน้าที่สนองมหาเถรสมาคมด้วยการรับผิดชอบโครงการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ระบบการเงิน-บัญชี) และโครงการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม ๕ ส ซึ่งถือว่าจะได้มีส่วนต่อการพัฒนาให้พุทธศาสน์มั่นคง ดำรงศีลธรรม นำสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน กล่าวสำหรับโครงการวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม ๕ ส เป็นการดำเนินงานที่มีเป้าหมายเพื่อให้พื้นที่ของวัดได้พัฒนาสู่การเป็นรมณีสถาน และการเป็นพื้นที่ของการพัฒนาสุขภาพองค์กรรวมให้กับสมาชิกในสังคมไทย โดยที่ผ่านมาคณะกรรมการฝ่ายสาธารณูปการของมหาเถรสมาคมได้รับความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายการดำเนินงาน เช่น กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวง

มททไทย สำนักงนพระพุทศศนทงหน่งชชดี สำนักงน กอนทุนสนบสนุนการสร้งเสริมสุขภพ มททวิทยาลัย มททมหกุฎราชวิทยาลัย และมททวิทยาลัยมททจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นด้น ในการเข้ามาสร้งสนบสนุน การสนองงนมหาเถรสมคมคร้งนี้

สำหรับระยการดำเนงงานที่ผ่านมา คณะ กรรณการฝ่ายสาธาณูปการ ของมหาเถรสมคม ได้ แต่งตั้งให้มีคณะอนุกรรณการโครงการวัด ประชา รัฐ สร้ง สุข เพื่อกำหน้ที่สนบสนุนและสงเสริมให้เกิดการเผยแพร องค์ความรู้ การพัฒนาพื้นที่ของวัดให้เกิดเป็นเครือขายวัด สร้งสุขด้นแบบ ตลอดจนการประชสัมพันธ์ให้สังคมได้ เห็นบทบาทของสถาบันพระพุทศศนทงในการสร้งให้เกิด การพัฒนาสุขภพองค์รวมให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งถือเป็นพันธกิจแห่งความสามัคคีและแสดงให้เห็นความ สำคัญของการร่วมมือดำเนงงาน ดังพุทศพจน์ที่ว่า

“สามคยเมว ลิกเขต พุทศเหตุ ปสัตี สามคยรโต
ธมมกุฎ โยคกขมา น ธสตี”

แปลความว่า

พ้งศึกษาความสามัคคี ความสามัคคีนั้น ท่านผู้รู้ทั้ง

หลายสรเรญแล้ว ผู้ยินดีในความสามัคคี

ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่คลาดจากธรรมอันเกษมจากผู้รู้

จึงขออนุโมทนาแก่องคกรที่ได้สร้งพัฒนา หน่งสือ “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมพระพุทศ ศนทง” โดยโครงการพัฒนาเครือขายองคกร สุขภพวิธีพุทศเชิงสร้งสรเรญ สถาบันวิจัยพุทศ ศาสตร้ มททวิทยาลัยมททจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ สำนักสนบสนุนสุขภพองคกร สำนักงน กอนทุนสนบสนุนการสร้งเสริมสุขภพ รวมทั้งขอ อนุโมทนาท่านเจ้าคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต เจ้าอาวาส วัดสุทธีวราราม และคณะ ในฐานะผู้รับผิดชอบ โครงการพัฒนาเครือขายองคกรสุขภพวิธีพุทศเชิง สร้งสรเรญ ขออำนาจพรให้ท่านสาธุชนทั้งหลาย ผู้ มีส่วนต่อการขับเคลื่อนผลงานชิ้นนี้ รวมทั้งท่านทั้ง หลายที่จะได้ร่วมมือสนองงนมหาเถรสมคมสร้ง กับฝ่ายสาธาณูปการของมหาเถรสมคมในนาม ของโครงการประชา รัฐ สร้งสุข ต่อไปในอนาคต จงบริบูรณ์ด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดจน นานเทอญฯ

สมเด็จพระมหาธีรวงศ

กรรณการมหาเถรสมคม

ประธานคณะกรรณการฝ่ายสาธาณูปการของมหาเถรสมคม

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชบพิศสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

คำนำ

พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เจ้าอาวาสวัดสุทธิวาราม กรุงเทพมหานคร

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ให้ทุนอุดหนุนแก่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้พัฒนาและดำเนินการ “โครงการพัฒนาองค์กรสุขภาวะวิถีพุทธเชิงสร้างสรรค์” โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างเครือข่าย “องค์กรสุขภาวะวิถีพุทธ” ให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งมีข้อควรพิจารณาใน ๔ ประเด็น คือ ๑) การพัฒนาองค์ความรู้ เพื่อให้หน่วยย่อยประชาชนประจำตำบล โครงการของคณะสงฆ์ เช่น โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕, โครงการวัดประชา รัฐ สร้างสุข, ได้ให้ความสำคัญกับการบูรณาการแนวคิดการพัฒนาสุขภาวะวิถีพุทธในเชิงพื้นที่เพื่อสร้างต้นแบบ “องค์กรสุขภาวะวิถีพุทธ” ที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ๒) การพัฒนานวัตกรรมสุขภาวะวิถีพุทธ เพื่อให้คณะสงฆ์และภาคีที่เกี่ยวข้องได้พัฒนากิจกรรมและนวัตกรรมสุขภาวะวิถีพุทธที่เหมาะสมกับสถานการณ์ในสังคมใหม่ ๓) การสร้างพื้นที่องค์กรสุขภาวะ

วิถีพุทธต้นแบบ โดยให้องค์กรในพื้นที่ในระดับ ตำบล เช่น เทศบาล อบต. รพ.สต. ภาควิชาสุขภาพ คณะสงฆ์ และหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล นั้น ๆ ดำเนินการพัฒนาในรูปแบบ (Platform) และ กิจกรรมด้วยพลังของชุมชนที่ครอบคลุมประเด็น สุขภาวะในพื้นที่และโครงการของคณะสงฆ์และ ของชุมชนที่เกี่ยวข้อง และ ๔) การเสริมสร้างเครือข่ายองค์กรสุขภาวะวิถีพุทธ โดยความร่วมมือของ คณะสงฆ์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพตำบล และภาคประชาสังคมในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้และความ รอบรู้เชิงสุขภาวะของพระสงฆ์และชุมชน การ สื่อสารด้านสุขภาวะและเพื่อให้มหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและภาคีที่ เกี่ยวข้องได้ใช้เป็นข้อมูลในการสร้างกิจกรรมที่ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาองค์กรสุขภาวะวิถีพุทธ

หนังสือเล่มนี้ จัดพิมพ์ภายใต้ชุดความรู้ “สุขภาวะวิถีพุทธ” เป็นการพัฒนาองค์ความรู้ใน การที่ส่งเสริมให้วัดและองค์กรพระพุทธศาสนา เครือข่ายวัฒนธรรม ได้มีความรู้และแนวทางการ จัดการมรดกวัฒนธรรมของวัดและชุมชน

เพื่อให้เกิดการมีสุขภาวะที่ดีและการพัฒนา เชิงสร้างสรรค์

ขออนุโมทนา สำนักงานกองทุน สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และภาคีที่ เกี่ยวข้องที่ได้ร่วมพัฒนาและสร้างสรรค์ กิจกรรมที่เป็นประโยชน์เพื่อความมั่นคง ของประเทศชาติและพระพุทธศาสนา ผ่าน การบูรณาการความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา สังคมวิทยา และศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีส่วน สำคัญอย่างมากต่อการส่งเสริมความยั่งยืนทาง ด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของชาติ ให้คงอยู่สืบไป

พระสุธีรัตนบัณฑิต

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เจ้าอาวาสวัดสุทธิวราราม กรุงเทพมหานคร
และผู้รับผิดชอบโครงการพัฒนาเครือข่าย
องค์กรสุขภาวะวิถีพุทธเชิงสร้างสรรค์

สารบัญ

หน้า

บทที่ ๑ มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา	๐๑
บทที่ ๒ การจัดการมรดกวัฒนธรรมภายในวัด	๑๕
บทที่ ๓ การจัดการพุทธศิลปกรรมภายในวัด	๓๑
บทที่ ๔ การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด	๕๕
บทที่ ๕ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ	๗๓

บทที่ ๑
มรดกวัฒนธรรม
ทางพระพุทธศาสนา

ความเป็นมาของมรดกวัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนา

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณและได้แสดงธรรมแก่พุทธบริษัทอันได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา จนทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองในประเทศอินเดียเมื่อ ๒,๖๐๐ ปีที่ผ่านมา ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนและแนวปฏิบัติของพระพุทธองค์จึงทำให้พุทธบริษัทได้มีการถวายสถานที่เพื่อเป็น “อาราม” แต่พระพุทธองค์และพระภิกษุสงฆ์เพื่อเป็นสถานที่พักอาศัยและกลายเป็น “วัด” ในปัจจุบัน วัดแห่งแรกในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา คือ วัดพระเวฬุวันวิหาร ที่พระเจ้าพิมพิสารสร้างถวายเมื่อครั้งพระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารและชาวเมืองราชคฤห์ ต่อมาก็มีสร้างอาคารเพิ่มเติมเข้ามาเรียกว่า “เสนาสนะ” ซึ่งเป็นองค์ประกอบของอารามเหมือน “วัดเขตวัน” ที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างถวายพระพุทธองค์ ณ เมืองสาวัตถีซึ่งอารามหรือสถานที่ที่พระพุทธองค์ประทับนานถึง ๑๙ พรรษา และทรงแสดงพระธรรมเทศนามากที่สุด เช่นเดียวกับ “วัดบุปผาราม” ที่นางวิสาขาสร้างถวายพระพุทธองค์และคณะสงฆ์ซึ่งมีเสนาสนะ

ที่เหมาะสมกับการใช้สอยของพระสงฆ์เหมือนวัดในปัจจุบัน

“เสนาสนะ” นั้นประกอบด้วยกุฏิ วิหาร อุโบสถ ศาลา ศาลาการเปรียญ เรือนไฟ (โรงครัว) รวมถึงที่นั่ง ที่นอน โต๊ะ เก้าอี้ บาตร ฯลฯ และที่เพิ่มเติมเข้ามาภายหลัง เช่น เจดีย์ ผ้าห่อคัมภีร์ หอไตร หอระฆัง ของใช้ต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับการดำรงอยู่ของพระสงฆ์และที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีการแบ่งรายละเอียดออกไปอีก เช่น เจดีย์ มีอยู่ ๔ ประเภท ได้แก่

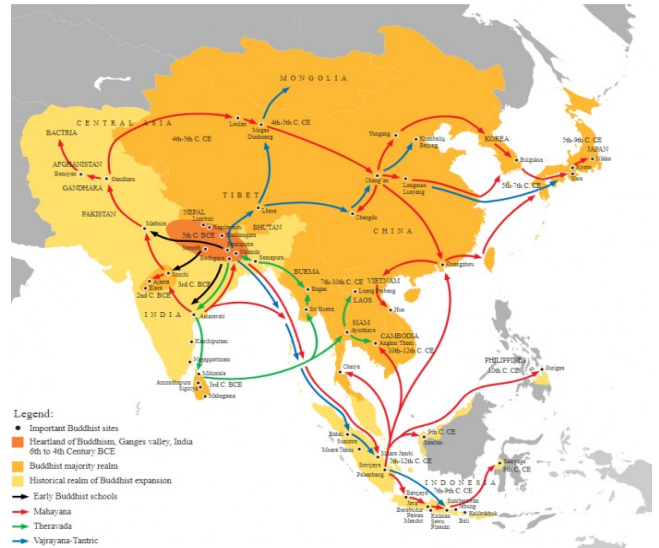
- ๑) ธาตุเจดีย์ สิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า
- ๒) บริโภคเจดีย์ สถานที่บรรจุของใช้หรือสังเวชนียสถานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เช่น สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน
- ๓) ธรรมเจดีย์ สถานที่เก็บรักษาหรือบรรจุเอกสารคำสอนของพระพุทธเจ้า
- ๔) อุทเทสิกเจดีย์สิ่งของที่สร้างขึ้นอุทิศพระพุทธเจ้าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าไม่กำหนดว่าจะเป็นอย่างใด เช่น พระแทนวัชรอาสน์ที่เจดีย์ศรีมหาโพธิ์พุทธคยา พระพุทธรูป เป็นต้น เจดีย์มีคำเรียกที่คล้ายกัน เช่น คำว่า สลุป, พระธาตุ, พระบรมธาตุ, หรือพระปราสาท ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่

สักการบูชาของพุทธบริษัทในพื้นที่ต่าง ๆ

สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็น วัด เจตีย์ เสนาสนะ เหล่านี้ ที่ได้สร้างขึ้นตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งศาสนพิธี ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นนามธรรม เช่น ประเพณีทำบุญใส่บาตร การสวดมนต์ การสร้างน้ำพระ งานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรืองานบุญที่เกี่ยวข้องซึ่งเรียกว่ามรดกวัฒนธรรมเชิงนามธรรมหรือมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ทั้งหมดรวมเรียกว่า “มรดกวัฒนธรรม” ทางพระพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธศาสนาถูกเผยแผ่ไปยังดินแดนต่าง ๆ ด้วยการส่งพระสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชกษัตริย์อินเดียสมัยนั้น ทำให้เกิดการสร้างศาสนสถาน วัดวาอาราม หรือ “พุทธศิลปกรรม” ขึ้นจำนวนมากพร้อมกับการถวายนามพระสงฆ์ให้กับพระสงฆ์และวัด จากหลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบถึงศาสนสถานและพุทธศิลปกรรมในสถานที่

ต่าง ๆ ในเอเชีย ทั้งอินเดีย เอเชียกลาง เส้นทางสายไหม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งไทย ลาว เวียดนาม อินโดนีเซีย เวียดนาม และกัมพูชา ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ ๑.๑ แสดงเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเอเชีย
ที่มา : Buddhistdoor (๒๐๑๘)

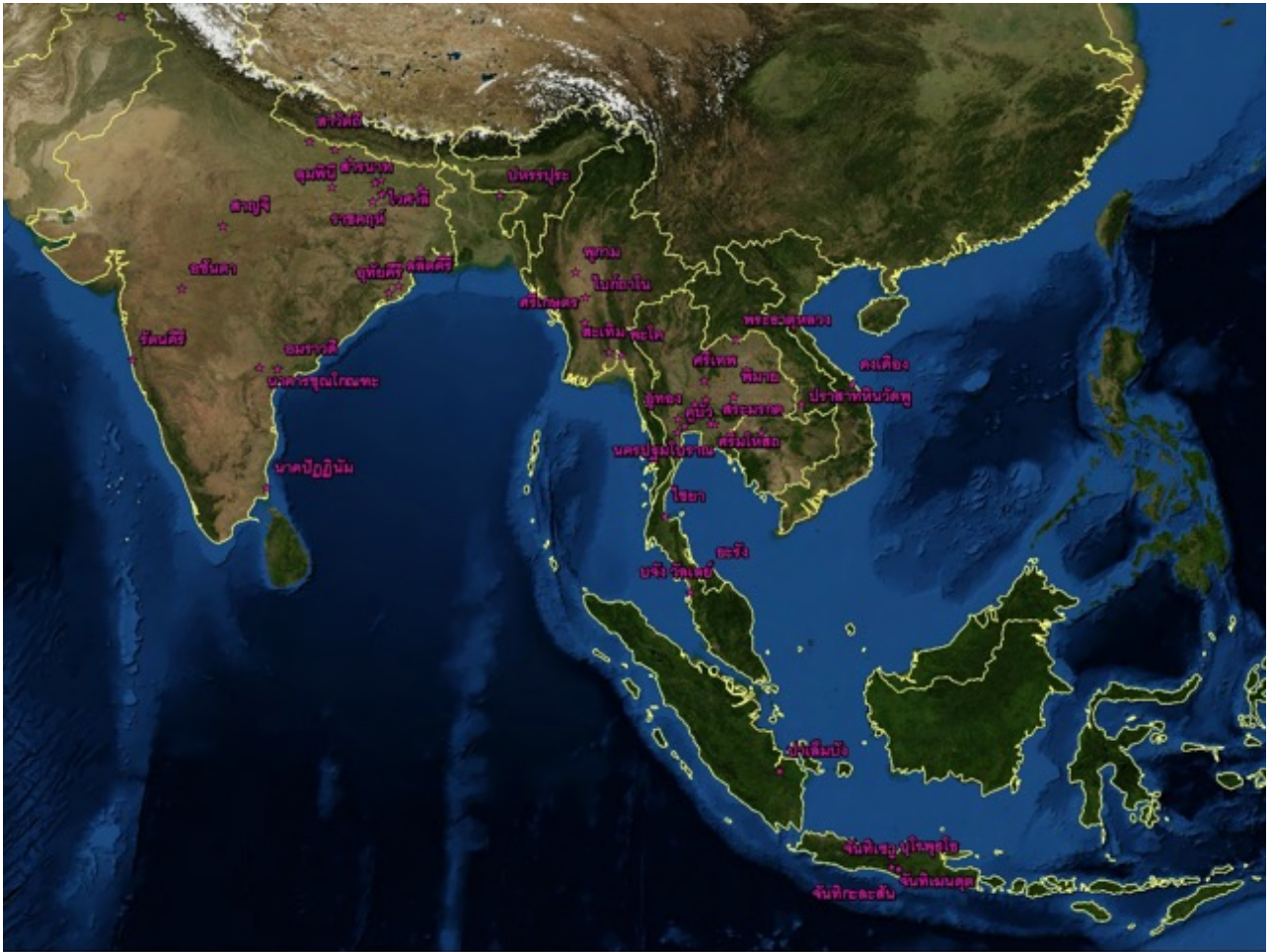
จากแผนที่แสดงเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเอเชียดังกล่าว ทำให้พบหลักฐานการสร้างวัดและศาสนสถานสำคัญในเส้นทางนั้น ๆ โดยเฉพาะตามเส้นทางสายไหมที่มีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาจำนวนมากในประเทศจีน ขยายสู่เกาหลี และญี่ปุ่น ซึ่งปัจจุบัน “มรดกวัฒนธรรม” ทางพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมจำนวนหลายแห่ง เช่น ถ้ำหลงเหมิน ถ้ำมั่วเกา ของจีน วัดในเมืองเกียวโต-นารา ของญี่ปุ่น และแหล่งมรดกโลกถ้ำซีอกกูรัม และวัดพุทฺถกุชาของเกาหลีใต้ เป็นต้น

ที่มา : British Library (๒๐๒๐)

สำหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (อาเซียน) และประเทศไทยนั้น นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางในพื้นที่หลายประเทศทั้งพม่า เวียดนาม กัมพูชา ลาว มาเลเซีย และไทย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒-๓ หรือเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๖ โดยพระเถระ ๒ รูป คือ พระโสณเถระและพระอุตตเถระ นับจากนั้นเป็นต้นมา “อารยธรรมทางพระพุทธศาสนา” ก็เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยและอาเซียน แนวคิดและวิถีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาได้กลายเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมไทยและอาเซียน มีความเกี่ยวข้องกับผู้คนทุกชนชั้น นับตั้งแต่สถาบันพระมหากษัตริย์จนถึงชาวบ้านทั่วไป พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ในมิติต่าง ๆ ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ ปรัชญา การดำรงอยู่ในวิถีชีวิต และการสร้างสรรค์ในเชิงศิลปวัฒนธรรมจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา และกระบวนการจัดการที่สอดคล้องกับบริบทและวัฒนธรรมทางสังคม ในขณะที่สถานที่สำคัญหรือวัดในทางพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งรวมศิลปวิทยาการในสาขาต่าง ๆ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม โบราณคดี จาริตประเพณี ฯลฯ ซึ่งนับว่ามีคุณค่าและมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการเชื่อมโยงเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็น

มาของผู้คนในสังคม โดยอาเซียนมีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาจำนวนมากทั้งในไทย ลาว เมียนมา อินโดนีเซีย เวียดนาม และกัมพูชา บางแห่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

ภาพที่ ๑.๓ แสดงแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในอินเดียและอาเซียน

ที่มา : สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (๒๕๖๑)

ส่วนหลักธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนา เช่น ศีล ๕ อริยสัจ ๔ พรหมวิหาร ๔ มรรคมีองค์ ๘ หลักปฏิบัติสัมมาบาท และหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้รับการประยุกต์ใช้ไปสู่การพัฒนาบุคคล และสังคมในมิติต่าง ๆ ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ โดยมีการประยุกต์ใช้ทั้งในด้านการพัฒนาบุคคล การปกครองบ้านเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ และการพัฒนาสังคมอย่างสร้างสรรค์ หลักการและวิธีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาได้มีขยายขอบเขตไปสู่การดำเนินการในมิติต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นทั้งในด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญาดังนั้น การเกิดขึ้นของอารยธรรมทางพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการสร้าง “มรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญา” ที่มีคุณค่านำไปสู่การสร้างสรรค การท่องเที่ยว การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและการพัฒนาสังคมในมิติต่าง ๆ

ประเภทของมรดกวัฒนธรรม

องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ระบุว่ามีมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ของมนุษยชาติ แบ่งเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Knowledge) เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นได้ทางกายภาพ ครอบคลุมมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ได้และวัตถุเคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน และแหล่งโบราณคดี (มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ เจดีย์ วิหาร กุฏิ หอไตร พระพุทธรูป คัมภีร์ใบลาน ฯลฯ)

๒. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่หมายถึง ความรู้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือแนวปฏิบัติทุกรูปแบบทั้งที่เป็นสากลและเป็นของท้องถิ่น ซึ่งถูกสร้างขึ้นและถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นไม่ว่าด้วยวาจาหรือวิธีการอื่นใด ผ่านช่วงระยะเวลาหนึ่ง มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงได้โดยกระบวนการส่งสมความรู้และการประยุกต์ใช้ (มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณี พิธีกรรม ไหว้พระสวดมนต์ ทำบุญตักบาตร ฯลฯ)

โบราณวัตถุ โบราณสถานและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจัดเป็นส่วนหนึ่งของ “ทรัพยากรวัฒนธรรม” (Cultural Resource) ที่มีความหมายที่ครอบคลุมถึงทรัพยากรประเภทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง (Object) สถานที่/แหล่ง (Sites)

และภูมิทัศน์ (Landscape) และวัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ (Living Culture) หรือวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา เป็นต้น ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยยอมรับว่า วัฒนธรรมมีคุณลักษณะเป็นอินทรีย์ (Organic) และสามารถวิวัฒน์ (Evolving) ไปได้อย่างต่อเนื่อง (สายันต์ ไพรัชญาจิตร, ๒๕๔๘, น.๑๙-๒๐)

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นจัดว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดก (Heritages) ในที่นี้หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบัน ซึ่ง โทมัส เอฟ คิง (Thomas F.King) ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายทรัพยากรวัฒนธรรมชาวอเมริกัน ระบุว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึงสิ่งต่อไปนี้

- ๑) ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ (Historic Properties)
- ๒) โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts)
- ๓) เอกสารโบราณ (Documents / Archives)
- ๔) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความหมาย

เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Physical Environment) ได้แก่ สถานที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงามและร่วมสมัย (Aesthetic Associative Places) รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment)

๕) ทรัพยากรที่เป็นนามธรรม (Non-Physical Resources) ได้แก่ แบบแผนวิถีชีวิต (Way of life) แบบแผนพฤติกรรม (Standard of Practice) ขนบธรรมเนียม/วิถีประชา (Norm) ค่านิยม (Values) ความเชื่อ (Beliefs) ศาสนา (Religion) แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Interaction) รูปแบบสถาบัน/องค์กร (Organizations)

สายันต์ ไพรัชญาจิตร (๒๕๔๘, น. ๒๐) กล่าวถึงทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาภาพและความรู้สึกนึกคิดที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากอดีตและสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา

ต่าง ๆ ของสังคมและชุมชน ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีปรากฏในสถานที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่ โบราณหรือแหล่งอารยธรรมในอดีต ซึ่งพบเห็นและ ศึกษาได้ใน ๓ กลุ่ม คือ

๑) ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)

๒) วัตถุทางชาติพันธุ์ (Ethnographic Material)

๓) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่มีความสัมพันธ์กับกับทั้งทรัพยากรโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทางชาติพันธุ์ ซึ่งรวมถึงวรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง นิทาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ ภาษา ศิลปะ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังสามารถจัดแบ่งทรัพยากร วัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามแนวทางการศึกษาด้านโบราณคดีและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่

๑. แหล่งโบราณคดี (Archaeological Site) หมายถึง สถานที่ที่เคยมีมนุษย์ในอดีตเข้าไปใช้ ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือ เป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่ง ก่อสร้างก็ได้ เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมือง-แร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ

บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ โรงงาน ผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) โรงงาน ผลิตแก้ว หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัย หรือประกอบพิธีกรรมวาดภาพและฝังศพ ย่านตลาด เก้า โรงสีข้าว ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดีมัก พบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของผู้คนสมัย โบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือ หิน อิฐ หรือในบางพื้นที่อาจจะเป็นเพิงผาที่มีภาพ เขียน ภาพวาด หรือภาพแกะสลักที่เป็นงานศิลปะ เชิงพิธีกรรมของคนสมัยโบราณปรากฏอยู่ แหล่ง โบราณคดีบางประเภทอาจจะจมอยู่ใต้น้ำ เช่น เรือ ลำภาโบราณ เรือรบโบราณ หรือแหล่งโบราณคดีที่ เคยอยู่บนบกแต่ต่อม่าน้ำท่วมก็จมอยู่ใต้น้ำ เรียกกัน ว่า แหล่งโบราณคดีใต้น้ำ ซึ่งมีทั้งที่อยู่ในทะเล ใน แม่น้ำ-ลำคลอง หนอง บึง ทะเลสาบธรรมชาติ เป็นต้น

๒. โบราณสถาน (Ancient Structures) หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีสภาพและใช้วัสดุคงทนที่ เกิดจากคนสร้าง สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและ เพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติม เป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยเป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (ปั่น หม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะ ทำลูกปัด ตีเหล็ก ขำหเลสสัตว์ ฯลฯ) ที่ประชุม ถนน คู คลอง กำแพง

เมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ ป่าช้าเผาศพ สวนป่า
สมุนไพรร พะเนียดจับช้าง อนุสาวรีย์ โบสถ์ วิหาร
หอไตร กุฏิ เจดีย์ พระปรางค์ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้
ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่าง ๆ เสออินทิล เสอใจ
บ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์ วัดฮินดู ปราสาทขอม ฯลฯ
ที่มีสภาพติดที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ โดยในพระ
ราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่ม
เติม พ.ศ. ๒๕๓๕) มาตรา ๔ ระบุว่า โบราณสถาน
หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะ
แห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติ
ของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ
ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่
ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และ
อุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

๓. วัตถุโบราณ (Ancient Objects) หมายถึง
ถึง วัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกิดจากการ
ประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจาก
วัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามกฎหมายปัญญาความรู้ของ
คนในยุคสมัยต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต
และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ
(การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การ
รักษาพยาบาลและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบ
พิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่าง ๆ ของชีวิตเฉพาะ

บุคคล (เกิด-เจริญเติบโตใหญ่-ป่วยไข้ไม่สบาย-หาย
จากโรค-มีโชคมีเคราะห์-เปลี่ยนวัยได้คู่ครอง-และ
การตาย) และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและ
สังคม การค้าพาณิชย์ การอุตสาหกรรม หัตถกรรม
การเดินทาง-ขนส่งและการสื่อสาร การเพาะปลูก
การเลี้ยงสัตว์ การชุดแร่ ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ
ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมิดพรวดอาวุธและเครื่องมือ
การเกษตร ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่อง
มือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว เครื่องมือจับและดัก
สัตว์บกสัตว์น้ำสัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการ
ปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการ
ปั่นหม้อ การสร้างเตาเผาถ้วยชาม งานแกะสลักหิน
ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะ หนังสือ ศิลาจารึก คัมภีร์
ใบลาน สมุดข่อย ปับสา ปับหล่น เงินเหรียญ วัตถุ
สมมติแทนเงินตรา ธนบัตร เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย รูป
เคารพในศาสนาและระบบความเชื่อต่าง ๆ ธรรมาสัน
อาสนะ ยานพาหนะและเครื่องจักรกล เครื่องยนต์
กลไกส่วนประกอบ รถยนต์ รถถีบ รถลาก เรือชนิด
ต่าง ๆ เกวียน ล้อลาก เลื่อน ราชยาน คานหาม เสลียง
ครกตำข้าว ฯลฯ รวมทั้งสิ่งของสำหรับเด็กเล่นและ
การกีฬาต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ในอดีตทั้งที่
มีอายุเก่าแก่มากและที่มีมีอายุไม่กี่ปี หรือไม่ก็เดือนที่
ผ่านมา ซึ่งวัตถุโบราณในที่นี้หมายรวมถึง โบราณวัตถุ
และศิลปวัตถุตามมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติโบราณ

สถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่ระบุว่า โบราณวัตถุ หมายถึง สंहาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นด้วยมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะด้วย

ทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าวล้วนมีความสำคัญ จัดเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและจัดเป็นทุนทางสังคมเชิงวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าและมูลค่าทางด้านต่าง ๆ เป็นเรื่องราวที่บอกเล่าอดีตที่สะท้อนมาถึงสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบันได้ และหากเป็น “มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา” ที่มาจากคตินิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยมีสิ่งที่เป็นรูปธรรมทั้งอุโบสถ เจดีย์ วิหาร กุฏิ หอไตร คัมภีร์ใบลาน หีบธรรม สมุดข่อย ปี่ปสา และประเพณี พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาก็ถือว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมที่มีความสำคัญ มีคุณค่าต่อการเรียนรู้และการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ในสังคมไทย

มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ในสังคมไทยถือว่าเป็นภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Traditional Knowledge) ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้ โดยแหล่งโบราณคดีทางประวัติศาสตร์ของไทยได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จำนวน ๓ แห่ง

- ๑) นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
- ๒) เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร (ศรีสัชนาลัยและกำแพงเพชร)
- ๓) แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง

แหล่งโบราณคดีทั้งเมืองสุโขทัยและพระนครศรีอยุธยาล้วนมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะมีหลักฐานทางโบราณคดีทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป อุโบสถ เจดีย์ กำแพงเมือง จำนวนมากที่แสดงถึงความเจริญทางวัฒนธรรมของประเทศไทย ทั้งนี้ ยังไม่รวมถึงมรดกวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัดจำนวน ๔๐,๐๐๐ กว่าวัด และประเพณี พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา

ในปี ๒๕๖๔ นิตยสาร CEOWORLD แห่งสหรัฐอเมริกาได้จัดอันดับประเทศที่มีอิทธิพลทาง

วัฒนธรรมที่ดีที่สุดในโลก (World’s Best Countries for Cultural Heritage Influence ๒๐๒๑) โดยวิเคราะห์ และเปรียบเทียบถึงลักษณะ และคุณสมบัติทางวัฒนธรรม ๙ ประการ ได้แก่ สถาปัตยกรรม มรดกทางศิลปะ แฟชั่น อาหาร ดนตรี วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ สถานที่ท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรม และการเข้าถึงทางวัฒนธรรม ซึ่งนิตยสาร CEOWORLD ได้กล่าวถึงประเทศไทยว่า “เป็น ประเทศที่เต็มไปด้วยมรดกทางวัฒนธรรม ชื่อแรกที ปรากฏในใจ คือ ประเทศไทย แม้ว่าประเทศนี้จะเป็น ที่ตั้งของชายหาดที่สวยงาม วัฒนธรรมที่น่าสนใจ และ สถานบันเทิงยามค่ำคืนที่สนุกสนาน แต่มรดกของดิน แดนแห่งนี้ก็เป็นข้อยกเว้นในแง่ของความสวยงาม มี สถานที่มากมายทั่วประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วย วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของท้องถิ่น ตั้งแต่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พระนครศรีอยุธยา จนถึงสถานที่ประวัติศาสตร์บ้านเชียง อุดรธานี ซึ่ง นักท่องเที่ยวทั่วโลกต่างหลงใหลไปยังสถานที่เหล่านี้ เพื่อชื่นชมประวัติศาสตร์อันเก่าแก่ของวัฒนธรรมไทย มรดกวัฒนธรรมเหล่านี้เชื่อกันว่ามีอิทธิพลมากกว่า อำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือการทหาร” โดย นิตยสารได้วิเคราะห์จาก ๑๖๕ ประเทศ โดยมองว่า มรดกวัฒนธรรมของประเทศเหล่านี้ส่งอิทธิพลต่อโลก ในวงกว้าง ดังนี้

ลำดับ	ประเทศ	คะแนน
๑	อิตาลี (Italy)	๙๕.๙๙
๒	กรีซ (Greece)	๙๕.๖๑
๓	สเปน (Spain)	๙๕.๒๓
๔	อินเดีย (India)	๙๕.๒๓
๕	ไทย (Thailand)	๙๓.๖๗
๖	โปรตุเกส (Portugal)	๙๓.๖๗
๗	ญี่ปุ่น (Japan)	๙๒.๘๔
๘	สหราชอาณาจักร (United Kingdom)	๙๒.๗๙
๙	จีน (China)	๙๒.๗๙
๑๐	เยอรมนี (Germany)	๙๒.๗๓
๑๑	ฝรั่งเศส (France)	๙๒.๕๔
๑๒	อียิปต์ (Egypt)	๙๒.๓๓
๑๓	เม็กซิโก (Mexico)	๙๑.๘๕
๑๔	รัสเซีย (Russia)	๙๐.๔๓
๑๕	สหรัฐอเมริกา (United States)	๙๐.๔

ที่มา : Sophie Ireland (๒๐๒๑)

การจัดอันดับของนิตยสาร CEOWORLD ดังกล่าว ได้รวบรวมจากคณะผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่คัดมาจากแหล่งต่าง ๆ เช่น EIU Index, World Economic Forum, Global Insight, Global Gender Gap Index, Gini และ Gender Gap index, The Legatum Prosperity Index, Transparency International, Environmental ดัชนีประสิทธิภาพดัชนีชีวิตที่ดีขึ้น CIA World

Factbook ธนาคารโลกรายงานประจำปีของ UNDP ตลอดงานวิจัยของนิตยสาร CEOWORLD จากนั้นได้ใช้ข้อมูลเพื่อเปรียบเทียบประเทศที่ดีที่สุดที่ทรงอิทธิพลด้านมรดกวัฒนธรรมของโลกซึ่งประเทศไทยถือว่ามีคะแนนสูงกว่าประเทศในเอเชีย คือ จีนและญี่ปุ่นเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ด้านสถานที่ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่เป็นมรดกสำคัญ คือ วัด พบว่า ในปี ๒๕๖๑ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร หรือ “วัดโพธิ์” ได้รับยกย่องว่า เป็นสถานที่ท่องเที่ยวยอดเยี่ยมอันดับ ๑๗ ของโลก อันดับ ๓ ของเอเชีย ของเว็บไซต์ TripAdvisor ซึ่งเป็นเว็บไซต์ท่องเที่ยวรายใหญ่ที่สุดในโลกของสหรัฐอเมริกา โดยได้เปิดเผยผลการโหวตของนักท่องเที่ยวทั่วโลกประจำปี ๒๕๖๑ ปรากฏว่าวัดโพธิ์ ได้รับการจัดอันดับขึ้นเป็นสถานที่สำคัญยอดเยี่ยมของโลกจากอันดับ ๒๔ เมื่อปี ๒๕๖๐ โดยขยับขึ้นจากอันดับ ๔ เป็นอันดับ ๓ ของเอเชีย โดยแซงหน้ากำแพงเมืองจีนของประเทศจีนที่เคยครองอันดับ ๓ มาตลอด ซึ่งสถานที่ที่นักท่องเที่ยวนิยมเข้าชมในวัดโพธิ์มากที่สุด คือ “พระพุทธไสยาสน์” หรือ “พระนอน” ที่ประดิษฐานในพระวิหารวัดโพธิ์ ถือเป็นพระนอนที่สวยงามที่สุดในโลก

ความสำคัญและประโยชน์ของ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม

๑. เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ยืนยันความเป็นมาของชุมชนและสังคมระดับต่าง ๆ
 ๒. เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) และเอกลักษณ์ของชุมชน ชาติพันธุ์ และสังคมในระดับชาติ
 ๓. เป็นวัดอุทยานแสดงศักยภาพของชุมชนในการดำรงวิถีชีวิตและการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมอื่น ๆ ตามสถานการณ์และลำดับเวลาที่ผ่านมา
 ๔. เป็นทุนของชุมชน (Community's Capital) ที่สามารถนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านการศึกษา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การสาธารณสุข การเมือง และกิจกรรมการท่องเที่ยว
 ๕. เป็นปัจจัยพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้ และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปสู่การสร้างสรรคและการจัดประโยชน์ในสังคมรุ่นหลังได้
- สำหรับมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยนั้น เป็นสิ่งที่มีคุณค่าก่อให้เกิดการเรียนรู้ การพัฒนาจิตใจและปัญญา ส่งเสริมการท่องเที่ยวและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งกรมศิลปากร

ได้กำหนดระเบียบว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ โดยเสนอวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน เช่น ศึกษา ค้นคว้าหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการกำหนดแนวทาง หลัก การ และวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานแต่ละแห่ง กำหนดกรอบการอนุรักษ์โบราณสถานแต่ละแห่งให้ชัดเจน สร้างรูปแบบ กำหนดวิธีการและรายละเอียดต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ โบราณสถานนั้น ๆ การดำเนินงานในการอนุรักษ์ และ ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ ได้แก่ การทำผังบริเวณพื้นที่โบราณสถานให้สอดคล้องกับการใช้สอยในปัจจุบันและส่งเสริม ให้โบราณสถานสง่างาม

แผนผังแสดงที่มาของการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒ การจัดการ มรดกวัฒนธรรมภายในวัด

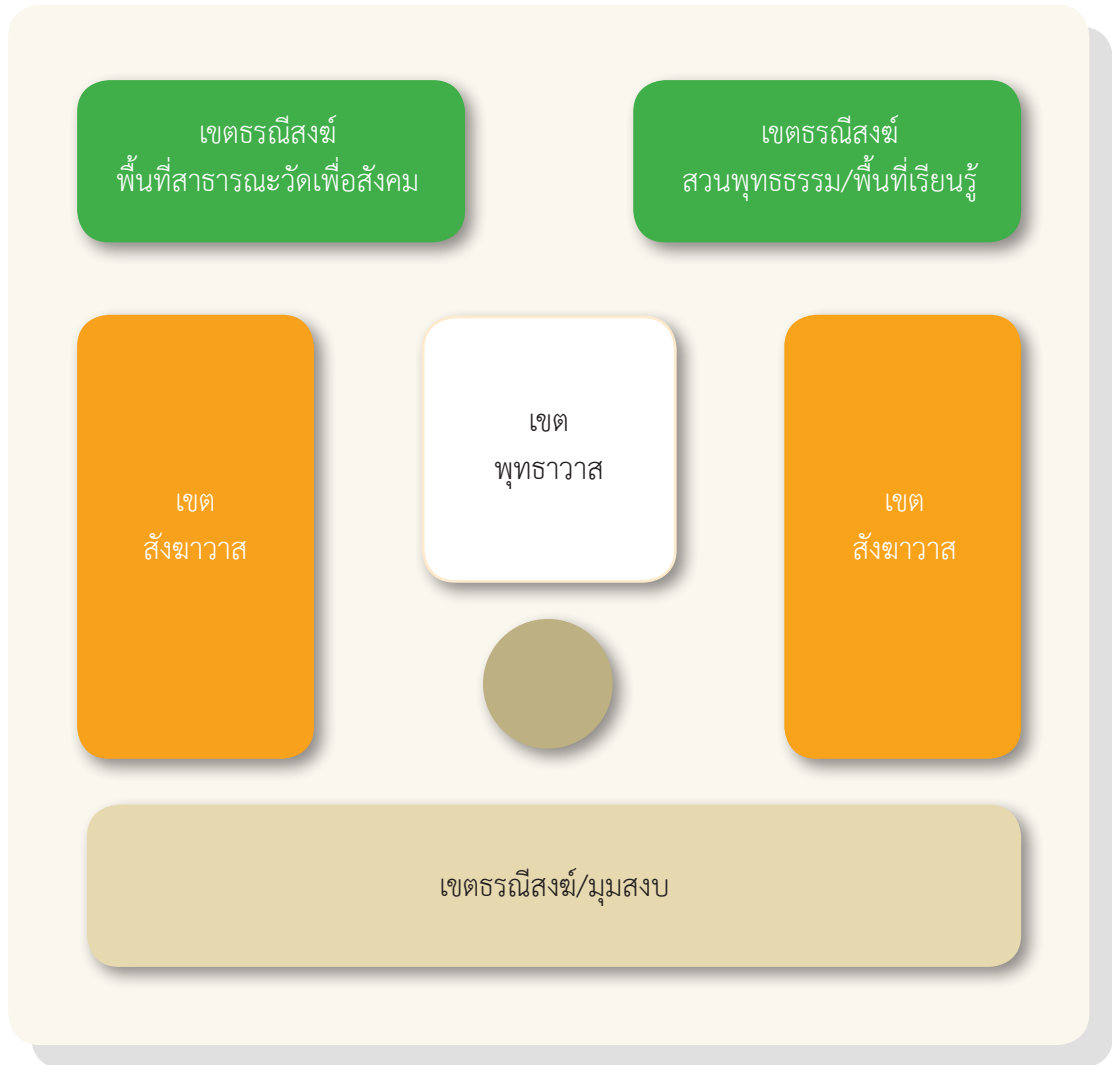
วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสิ่ง
แวดล้อมทางศิลปกรรมจัดเป็น “มรดกวัฒนธรรม”
ที่มีความหมายครอบคลุมถึงทรัพยากรประเภทต่าง
ๆ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุและนามธรรม เป็น
มรดกของมนุษยชาติ (Heritages) ในที่นี้ หมายถึง
สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับ
มนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา ในมิติ
ทางพระพุทธศาสนาได้รวบรวมสถาปัตยกรรม (อุโบสถ
เจดีย์ กุฏิ วิหาร หอไตร หอระฆัง) จิตรกรรม (ภาพ
วาดฝาผนัง ภาพผ้าพระบฏ) ประติมากรรม (พระพุท
ธูป งานปูนปั้น) เครื่องสักการะและวัตถุสิ่งของที่
สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุท
ธศาสนา เช่น คัมภีร์ธรรม ธรรมมาสน์ ตาลปัตร ผ้าห่อ
คัมภีร์ โคม ฯลฯ) เรียกว่า “พุทธศิลปกรรม” ซึ่งเป็น
ผลงานด้านศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อสนองตอบ
การเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนา แฝงไว้ด้วยปรัชญา
และหลักธรรมโดยผ่านการแสดงทางวัตถุเพื่อถวายเป็น
พุทธบูชา และเป็นสิ่งที่ช่วยโน้มน้าวจิตใจของ
พุทธศาสนิกชนให้เกิดความศรัทธาประพฤติปฏิบัติตน
ในแนวทางที่istogram ดังนั้น การจัดการมรดกวัฒนธรรม
และพุทธศิลปกรรมภายในวัดจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยมี
กระบวนการจัดการและการอนุรักษ์ ดังนี้

การวางผังบริเวณและพื้นที่ภายในวัด

ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Traditional Knowledge) ที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์ไว้ใน
การจัดการมรดกวัฒนธรรมภายในวัดถือว่ามีความ
สำคัญนับตั้งแต่การวางผังบริเวณ การสร้างสรรค์
ไปจนถึงการอนุรักษ์ จนกลายเป็นมรดกวัฒนธรรม
และทรัพยากรท่องเที่ยวที่ได้รับการยอมรับในระดับ
โลก การวางผังบริเวณนั้นเป็นกิจกรรมเบื้องต้นที่มี
ความสำคัญในการจัดการมรดกวัฒนธรรมและการ
พัฒนาพื้นที่ภายในวัด เป็นการกำหนดตำแหน่งที่ตั้ง
ของอาคาร สิ่งปลูกสร้างให้สอดคล้องกับสภาพ
แวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ เช่น ปัจจัย
ด้านสุนทรียภาพความงดงาม ปัจจัยด้านวัฒนธรรม
ปัจจัยการใช้สอยหรือการใช้ประโยชน์ของอาคารและ
ที่ดิน รวมทั้งปัจจัยทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อ
ต่อสภาพดิน ฟ้า อากาศ สำหรับการวางผังบริเวณวัด
ในประเทศไทยนั้น วัดโดยทั่วไปนิยมแบ่งเขตพื้นที่
ภายในออกเป็น ๓ ส่วนใหญ่ ๆ คือ

- ๑) เขตพุทธาวาส
- ๒) เขตสังฆาวาส
- ๓) เขตธรณีสงฆ์และพื้นที่สาธารณสงเคราะห์

แผนภาพที่ ๒.๑ การวางผังบริเวณของวัดในสังคมไทย

๑. เขตพุทธาวาส เป็นพื้นที่สำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเสมือนสัญลักษณ์หรือสถานที่ประทับขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะคำว่า “พุทธาวาส” มีความหมายว่าเป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า ในเขตพุทธาวาสมักประกอบด้วยสถาปัตยกรรมสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธองค์และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

๑) พระเจดีย์ พระมณฑป พระปราสาท : อาคารที่สร้างเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางหลักของวัด

๒) พระอุโบสถ : อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในการทำสังฆกรรม

๓) พระวิหาร : อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส

๔) เจดีย์ มณฑป ปราสาท : อาคารที่ใช้บรรจุอัฐิ หรือประกอบเพื่อให้ผังรวมสมบูรณ์

๕) ศาลา เช่น ศาลาราย : อาคารที่ใช้เป็นที่นั่งพักของผู้มาเยือน

๖) ศาลาทิศ : อาคารที่ใช้ล้อมอาคารสำคัญสำหรับให้คฤหัสถ์นั่งพัก

๗) พระระเบียง : อาคารที่ล้อมอาคารหลักสำคัญแสดงขอบเขตแห่งพุทธาวาส

๘) หอไตร : อาคารที่ใช้เก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา

๙) ฟิลิปปลาเปลือกเครื่อง : อาคารที่ใช้สำหรับ

เป็นที่พระมหากษัตริย์เปลี่ยนชุดฉลองพระองค์ในวาระที่ทรงเสด็จพระราชดำเนินเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล

พระเจดีย์ พระปราสาท และพระมณฑป ถือเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดในฐานะหลักประธานของวัด จึงมักถูกวางตำแหน่งลงในผังตรงส่วนที่สำคัญที่สุดของเขตพุทธาวาส เช่น บริเวณกึ่งกลาง ศูนย์กลางหรือแกนกลางของผัง อาคารสำคัญรองลงมากลุ่มแรกคือ พระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งอาคารทั้ง ๒ ประเภทนี้ มักใช้ประกอบคู่กันกับพระเจดีย์เสมอ หรืออาจใช้ประกอบร่วมกันทั้ง ๓ ประเภท คือ พระอุโบสถ พระเจดีย์ และพระวิหาร

แผนภาพที่ ๒.๒ ผังบริเวณของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

๒. เขตสังฆาวาส เป็นบริเวณพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดที่กำหนดไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับพิธีการใดทางศาสนา พื้นที่บริเวณนี้ประกอบไปด้วยอาคารสถานที่สัมพันธ์เฉพาะกับกิจกรรมและวัตรปฏิบัติที่เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของเพศสมณะ เช่น

- ๑) กุฏิ : อาคารที่ใช้สำหรับพักอาศัย
- ๒) กัปปิยกุฏิ : โรงเก็บอาหาร
- ๓) หอฉัน/โรงครัว : อาคารที่ใช้เป็นที่ฉันภัตตาหาร
- ๔) ศาลาการเปรียญ : อาคารที่ใช้เป็นที่เรียนหนังสือของพระสงฆ์
- ๕) ชันดาฆร : โรงรักษาไฟและต็มน้ำ
- ๖) ห้องสรงน้ำ/เวจกุฏิ : อาคารสำหรับสรงน้ำและใช้ขับถ่าย

ลักษณะการวางตำแหน่งอาคารในผังเขตสังฆาวาส กุฏิ ถือเป็นอาคารหลักสำคัญ โดยมีอาคารประเภทอื่นประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกัน ส่วนใหญ่ไม่มีกฎเกณฑ์การวางผังมากนัก นอกจากบางประเภทของวัด ชั้นของวัดที่ตั้ง รวมทั้งขนาดยังมีผลต่อการจัดวางผังของเขตนี้ กล่าวคือ หากเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็กอยู่ในแถบ

ถิ่นชนบท นิยมวางตัวกุฏิกระจายตัวเป็นหลัง ๆ อาคารที่เป็นองค์ประกอบรองหลังอื่น ๆ ก็จะจัดวางอยู่ในตำแหน่งที่สะดวกต่อการใช้สอยของพระภิกษุ

ภาพที่ ๒.๑ แสดงหมู่กุฏิของวัด

๓. เขตธรณีสงฆ์และพื้นที่ที่สาธารณสงเคราะห์ หมายถึง เขตพื้นที่ในอารามที่กำหนดพื้นที่บางส่วนที่เหลือจากการจัดแบ่งเขตสำคัญ คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ให้เป็นเขตพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์ใช้สอยในเชิงสาธารณะประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ ของวัด เช่น

๑) ธรรมศาลา : อาคารหรือโรงเทศนาธรรม

๒) หอระฆัง : อาคารที่ใช้เป็นเครื่องตีบอกเวลาสำหรับพระภิกษุสงฆ์

๓) พื้นที่สีเขียว : พื้นที่เชื่อมระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส หรือบริเวณหลังวัด

๔) พิพิธภัณฑ : อาคารที่เก็บรักษาและแสดงวัตถุโบราณหรือสิ่งของสำคัญของวัด

๕) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน : อาคารที่ประชุมและสถานที่ทำกิจกรรมของวัดและชุมชน

๖) ศาลาอเนกประสงค์ : อาคารที่ใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง แล้วแต่ความต้องการ

๗) เมรุ : อาคารที่ใช้ในการจัดการศพ เป็นต้น

เขตธรณีสงฆ์ดังกล่าว ใช้เป็นพื้นที่เปิดโล่งเพื่อสร้างความร่มรื่นให้วัด หรือใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารอื่น ๆ เช่น สร้างเมรุสำหรับฌาปนกิจศพชุมชน ศูนย์เรียนรู้ชุมชนหรือการตั้งโรงเรียนเพื่อให้การศึกษาแก่สังคม โดยเป็นพื้นที่ให้คฤหัสถ์เข้ามา

เรียนรู้ พักผ่อน เป็นต้น การแบ่งพื้นที่วัดออกเป็น ๓ ส่วนนี้ในเชิงการออกแบบทางสถาปัตยกรรมมีความหมาย

ส่วนหนึ่ง คือ เขตพุทธาวาส ใช้เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-public Zone)

ส่วนสอง คือ เขตสังฆาวาส ใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private Zone) เฉพาะของพระสงฆ์

ส่วนสาม คือ เขตธรณีสงฆ์ เป็นเสมือนเขตพื้นที่สาธารณะ (Public Zone) สำหรับประชาชนทั่วไป

การวางผังบริเวณภายในวัดดังกล่าวมีความจำเป็นต่อการพัฒนาวัด การบูรณปฏิสังขรณ์ และการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้มีความเหมาะสมกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา สถาปัตยกรรม ภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมของสังคมไทย

ภาพที่ ๒.๒ พิพิธภัณฑและศูนย์เรียนรู้ภายในวัด

หลักการออกแบบผังบริเวณและการปรับปรุงภูมิทัศน์
ตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม

๑. การจัดทำผังแม่บท เป็นการกำหนดพื้นที่
ใช้สอยให้เอื้อสำหรับการทำกิจกรรมในวัดผสมผสาน
เรื่องประโยชน์ใช้สอยและความงามเข้าด้วยกัน ภายใต้
บริบทของสภาพที่ตั้ง ผู้ใช้และกิจกรรม เพื่อทำให้เกิด
สภาวะน่าสบาย นำอยู่ นำใช้งาน เป็นการวางแผนการ
ใช้งานพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัด ปลอดภัย
เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในปัจจุบันและอนาคต มีสิ่ง
อำนวยความสะดวกครบถ้วนเพื่อรองรับการใช้งาน มี
บรรยากาศที่ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรม

ผังแม่บทจะเป็นเครื่องมือช่วยในการวางแผน
และบริหารจัดการกายภาพของวัดให้สามารถใช้สอย
พื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นระบบ มีทิศทาง
ทั้งการก่อสร้างอาคาร การวางระบบสาธารณูปโภค
และการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ให้อยู่ในตำแหน่ง
และมีรูปแบบที่เหมาะสม นำไปสู่การจัดทำแผนการ
พัฒนาตามผังแม่บท โดยแบ่งเป็นช่วงเวลา (Phasing)
เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการ จัดเตรียมพื้นที่
บุคลากร และงบประมาณได้อย่างมีประสิทธิภาพ
ตลอดจนการดูแลรักษาและซ่อมบำรุง การวางผัง
แม่บทจะประกอบด้วยรายละเอียดการพัฒนาสภาพ
กายภาพในด้านต่าง ๆ ได้แก่

๑) การจัดแบ่งเขตการใช้ที่ดิน (Zoning)

- ๒) การจัดวางอาคารและสิ่งก่อสร้าง (Building)
- ๓) ระบบการสัญจร (Circulation)
- ๔) พื้นที่เปิดโล่ง (Open Space)
- ๕) พื้นที่สีเขียว (Green Area)
- ๕) ระบบสาธารณูปโภค (Utilities & Infra-structures)
- ๖) การแบ่งระยะการพัฒนา (Phasing)

๒. งานภูมิทัศน์ คือ สภาพทางธรรมชาติและ
สิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น เฉพาะภายนอกอาคาร
หรือพื้นที่ใช้สอยภายนอกอาคาร ทั้งสิ่งก่อสร้าง องค์
ประกอบภูมิทัศน์ และ บรรยากาศ เช่น สวนบริเวณ
พื้นที่เว้นว่างระหว่างอาคาร พื้นที่สีเขียว พืชพันธุ์
ก้อนหิน กรวด สระน้ำ น้ำพุ งานศิลปะกลางแจ้ง
ศาลา ผังกำแพง ม้านั่ง รั้ว ที่นั่งพักผ่อน
ลานสนทนาธรรม ฯลฯ งานออกแบบภูมิทัศน์ให้ความสำคัญ
สำคัญกับการศึกษาทำความเข้าใจเพื่อรักษาสภาพ
ธรรมชาติเดิม พยายามรบกวนหรือเปลี่ยนแปลงให้
น้อยที่สุด และตอบสนองต่อการเข้าไปใช้สอยพื้นที่
ของมนุษย์ เป็นกระบวนการออกแบบ การวางแผน
การจัดการ การสร้างสรรค์การปรับใช้หรือพัฒนา
พื้นที่ภายนอกอาคาร เพื่อสนองต่อประโยชน์ใช้สอย
มีความงาม กลมกลืนกับสภาพธรรมชาติเดิม รักษา
สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

องค์ประกอบสำคัญของงานภูมิทัศน์ คือ

พืชพันธุ์ ทั้งไม้ยืนต้น (Tree) ไม้พุ่ม (Shrub) ไม้คลุมดิน (Groundcover) ไม้หน้า (Aquatic plants) ไม้เลื้อย (Vines or climbers) ซึ่งมีการเจริญเติบโต ออกดอก ออกผล ผลัดใบ อาจมีความแตกต่างในแต่ละฤดูกาล พืชต้องการการดูแลรักษา จึงทำให้ งานภูมิทัศน์เป็นงานที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และยังต้องทำความเข้าใจปัจจัยที่มีผลต่อพืชพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็น สภาพอากาศ สภาพดิน สภาพน้ำ แสงแดด อากาศ ธาตุอาหาร อุณหภูมิ และระบบนิเวศน์ ฯลฯ โดยหลักการออกแบบ สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังให้กับวัดนั้น จะคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

๑) ส่งเสริมความเป็น “ศูนย์รวมทางจิตวิญญาณ” ของชุมชนและสังคมพัฒนากายภาพวัดให้ส่งเสริมความเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ที่สงบ สบาย เพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณของชุมชนและสังคมเอื้อต่อการเรียนรู้และพัฒนาทางจิตวิญญาณ ทั้ง บุญกิริยา ทาน ศิล ภาวนา และไตรสิกขา ศิล สมาธิ ปัญญา โดยการออกแบบกายภาพ พื้นที่กิจกรรมและการบริหารจัดการที่เหมาะสม สร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของวัดร่วมกันกับชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ที่เข้มแข็ง การเข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่วัด และการร่วมดูแลรักษาร่วมพัฒนาวัดต่อไป โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบและ

พัฒนาวัด

๒) การออกแบบด้วยความสมถะ สมประโยชน์ การนำปัจจัยมาใช้ถึงต้องคำนึงและยึดหลักที่ว่า “ประโยชน์สูง ประหยัดสุด” ประโยชน์สูงสุด โดยการออกแบบกายภาพวัดให้ตอบสนองการใช้งานและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้โดยสะดวก มีประสิทธิภาพ เป็นสัดส่วน ประหยัดโดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วหรือหามาได้เพื่อนำมาใช้ร่วมกับการออกแบบให้มีประสิทธิผลสูงสุด

๓) การออกแบบให้กลมกลืนกับประวัติศาสตร์สุนทรียภาพของวัด วิถีชีวิตชุมชน ทั้งรูปแบบและการใช้งานให้ผู้ใช้งานจริง เช่น คณะกรรมการวัด ญาติโยม ชุมชน หรือหน่วยงานในพื้นที่ที่ทำงานใกล้ชิดกับวัดมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบอาคารและการใช้งาน การเลือกวัสดุให้เหมาะสมกับพื้นที่ ความเข้าใจในความงามและคุณค่าของแต่ละพื้นที่ที่มีความต่างกัน ความงามเกิดจากการใช้งานนำไปสู่รูปแบบที่เหมาะสม สอดคล้อง นำหลักสัปปายะมาใช้ในการออกแบบ เพื่อส่งเสริมบทบาทหลัก คือ การเผยแผ่ธรรมะอาจสอดแทรกภาพปริศนาธรรมในอาคารเพื่อการเรียนรู้ของเด็กนักเรียน ประชาชนในพื้นที่

II แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานและ ทรัพยากรวัฒนธรรมภายในวัด

กรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้กำหนดระเบียบว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ โดยเสนอวิธีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม อันเป็นมรดกวัฒนธรรม ซึ่งตั้งอยู่สถานที่ต่าง ๆ และภายในวัด ดังนี้

๑. หลักการอนุรักษ์โบราณและทรัพยากรวัฒนธรรม การดูแลรักษาโบราณสถานเพื่อให้คงคุณค่าไว้ รวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะที่รวมเรียกว่า “การอนุรักษ์” การอนุรักษ์ คือ การดูแลรักษาตัวโบราณสถานมิให้ชำรุดหรือถูกทำลายลงไปกว่าที่เป็นอยู่ การอนุรักษ์มีการปฏิบัติงานหลายระดับซึ่งแต่ละระดับเป็นไปตามค่านิยมของแต่ละท้องถิ่นและมีวิธีการที่แตกต่างไปตามวัสดุที่ใช้ก่อสร้างเป็นโบราณสถาน โดย การอนุรักษ์จำแนกออกได้ ๓ ระดับได้แก่

๑) การสงวนรักษา หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันมิให้เสียหาย จากรูปทรงเดิมหรือเอกลักษณ์อันเดิม

๒) การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพที่เคยเป็นมาเพื่อคงไว้ซึ่งศิลปะ นั้นให้มีความคงทนและอยู่ในรูปแบบเดิม

๓) การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซม และการปรับปรุงให้มีรูปทรงเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งนี้ทำขึ้นใหม่

การอนุรักษ์โบราณสถานโดยหลักการที่ถูกต้อง ต้องกำหนดกรอบการอนุรักษ์ไว้ให้ชัดเจนว่าจะทำการอนุรักษ์ในระดับใดเป็นหลัก หากเป็นโบราณสถานขนาดใหญ่ที่มีหลายส่วนต้องกำหนดกรอบลงไปให้ชัดเจนว่าจะทำการอนุรักษ์ส่วนไหน ระดับใด เป็นต้น การกำหนดกรอบดังกล่าว เรียกว่า การกำหนดวัตถุประสงค์เป้าหมายและมาตรการการอนุรักษ์โบราณสถาน

๒. วิธีการอนุรักษ์โบราณสถานและทรัพยากรวัฒนธรรม โดยมีขั้นตอนและวิธีการอนุรักษ์ (สายันต์ ไพรชาญจิตร, 2546) ดังนี้

๑) ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล หลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมเพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแต่ละแห่ง

๒) กำหนดกรอบการอนุรักษ์โบราณสถานแต่ละแห่งให้ชัดเจน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ พร้อมทั้งกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และการเลือกใช้วิธีการอนุรักษ์

๓) การสร้างรูปแบบ กำหนดวิธีการ

และรายละเอียดในการอนุรักษ์ ตลอดจนการกำหนด วัสดุที่นำมาใช้ โดยใช้แนวคิด 3 E-Model ได้แก่

- E1-Education ให้การศึกษาเรียนรู้เพื่อให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของ ทรัพยากรวัฒนธรรมภายในวัด

- E2-Engineering การสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และประดิษฐ์ นวัตกรรมในการจัดการ โดยใช้ประเพณีในการส่งเสริมการอนุรักษ์ เช่น การสงฆ์พระธาตุ ประเพณี ของแต่ละวัด เป็นต้น เพื่อให้คนระลึกถึงสิ่งที่มีคุณค่า ในโบราณสถานนั้น ๆ

- E3-Enforcement การ บังคับใช้กฎระเบียบ เช่น การขึ้นทะเบียนเป็น โบราณวัตถุ และโบราณสถานที่ถูกต้องตามกฎหมาย

๔) การดำเนินงานในการอนุรักษ์ โดยทั่วไปงานอนุรักษ์โบราณสถานเป็นหน้าที่ของ กรมศิลปากร โดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชน และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๕) การปรับปรุงภูมิทัศน์ ได้แก่ การทำผังบริเวณพื้นที่โบราณสถานให้สอดคล้องกับ ประโยชน์ใช้สอยปัจจุบันและส่งเสริมให้โบราณสถาน สง่างาม ตามที่พื้นที่สามารถรองรับได้การจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมสามารถดำเนินการได้โดยความ ร่วมมือของภาครัฐ ชุมชนท้องถิ่น โดยมีกิจกรรมการ

อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ๗ ประการ คือ (สายันต์ ไพรชาญจิตร, 2546)

๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ ความรู้ (Resource Research) เพื่อให้เกิดความรู้ ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งในเชิง กายภาพและคุณลักษณะทางนามธรรม ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต ศักยภาพคุณค่าและข้อจำกัด ของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ ต่อชุมชนปัจจุบัน ในระดับต่าง ๆ

๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพ ของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) การประเมินคุณค่าจะช่วยให้สามารถทราบข้อมูลของทรัพยากรทางวัฒนธรรม และโบราณคดีนั้น ๆ ว่า มีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรง ดำเนินการใด ๆ ต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้ว พบว่ามีค่าน้อย หรือไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนาก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการ ใด ๆ ต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วเห็นว่าทรัพยากร ทางวัฒนธรรมและโบราณคดีนั้น ๆ มีคุณค่าและมี คุณสมบัติเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่ง ท่องเที่ยวก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำ อย่างไรต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน

๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพ และคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ประเภทแต่ละแห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแรงของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การจำลอง การทำเทียม การถอดพิมพ์ การสร้างชิ้นใหม่ การจัดแสดง พิพิธภัณฑสถาน รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ เพื่อสนองต่อความประสงค์ที่จะให้ทรัพยากรวัฒนธรรมคงอยู่ให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business) ในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรีที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไรอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้คิดเรื่องกำไร-ขาดทุนมากนัก แต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่ายตลอดเวลา ในระยะเริ่มต้นคงจะไม่มีใครเสียสละลงทุนลงแรงในการจัดการ

ทรัพยากรวัฒนธรรมโดยไม่มีทุนที่เป็นเงินหรือวัตถุสิ่งของได้เป็นเวลานาน ๆ ดังนั้น กิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพโปสเตอร์การ์ด จัดทำของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์เอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชนออกจำหน่าย การจัดเก็บค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม การให้บริการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เก็บค่าธรรมเนียมจากผู้เข้าร่วมและการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศล ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศ ด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษาอาจจะจัดให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่าง ๆ ออกเผยแพร่โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนที่จัดการในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์หรือข้อมูลต่าง ๆ จะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจ

๖) การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การบังคับ

ใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนและต่อทรัพยากรวัฒนธรรม

๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource Rehabilitation / Revitalization) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาท และหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น (De-Functioned resource) และมีการนำเอาทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (Re-functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของชุมชน หรือสร้างประโยชน์ใหม่ให้กับชุมชน เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการในการระดมพลังของชุมชนในการพัฒนาชุมชน หรือการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญจากกรุใต้พระเจดีย์หรือสถูปโบราณที่พังทลายไปประดิษฐานในพระสถูปพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมดั้งเดิมที่พบ นอกจากนี้ยังมีการนำเอารูปแบบโบราณสถาน สัญลักษณ์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ไปดัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เครื่องหมายการค้าและตราประจำองค์กรต่าง ๆ เป็นต้น

การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ปัจจุบันมีการละเมิดมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมของวัดและชุมชนในหลายกรณี โดยมีการนำพุทธศิลปกรรมและส่วนประกอบของเครื่องสักการะภายในวัด อาทิ ช่อฟ้า ใบระกา ธรรมาสน์ พระพุทธรูป เศียรพระ ฯลฯ ไปประดับโรงแรม หรือสถานที่ที่ไม่เหมาะสมกับวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นจนมีการร้องเรียนทั้งในและต่างประเทศ

สำหรับแนวทางการส่งเสริม สืบสานและปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมและวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้น มีหลักการสำคัญ ๔ ส่วน ได้แก่ (จุมพล ภิญโญสินวัฒน์, ๒๕๕๑, น.๓๒-๔๐)

๑. การศึกษาเอกสารกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคุ้มครอง ปกป้องมรดกวัฒนธรรม เช่น การขึ้นทะเบียนเป็นโบราณวัตถุหรือโบราณสถาน

๒. การเฝ้าระวังกรณีการนำมรดกทางวัฒนธรรมไปใช้อย่างไม่เหมาะสม เช่น การนำพระพุทธรูป สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา หรือการนำประเพณี พิธีกรรมไปใช้ในทางที่เหมาะสมกับความเชื่อของคนในท้องถิ่น

๓. กำหนดบทบาทและหน้าที่ของวัด ชุมชน และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในการดูแล เพราะว่า เป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับมรดกวัฒนธรรมในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งหมายถึงรวมถึงการบูรณะปฏิสังขรณ์ของชุมชนที่เป็นไปตามกฎหมายหรือระเบียบที่กำหนด

๔. การกำหนดนโยบายและการจัดตั้งกลไกต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน หน่วยงานวัฒนธรรม ศูนย์วิชาการทางวัฒนธรรม รวมทั้งเครือข่ายจิตอาสาในการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและพุทธศิลปกรรม ดังกล่าว สามารถดำเนินการได้โดยความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วัด และชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตของวัดและชุมชน รวมเรียกว่ามรดก (Heritage) ซึ่งอาจเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชาม วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น โดยมีแนวทางการจัดการและการอนุรักษ์ตามที่กล่าวแล้ว

ภาพที่ ๒.๓ ตู้ใส่คัมภีร์ไบเบิลจัดเป็นโบราณวัตถุที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

สรุปการจัดการมรดกวัฒนธรรมและพุทธศิลปกรรมภายในวัด

วัด หน่วยงานภาครัฐ และชุมชนที่เกี่ยวข้องสามารถดำเนินการจัดการมรดกวัฒนธรรมและพุทธศิลปกรรมภายในวัดได้ตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนดและภายใต้อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส โดยมีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

<p>๑. การกำหนดผังบริเวณ และพื้นที่ภายในวัดให้สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมและวัฒนธรรมในภูมิภาค</p>	<p>๒. การออกแบบผังบริเวณ และการปรับปรุงภูมิทัศน์ตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมในพื้นที่</p>	<p>๓. การบูรณปฏิสังขรณ์สถานที่ อาคาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุตามเป้าหมายหรือแผนที่กำหนดไว้</p>	<p>๔. การส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมภายในวัด</p>
<p>๕. การสร้างสรรค์ด้านพุทธศิลปกรรม ประเพณี พิธีกรรมที่สอดคล้องกับหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย รวมถึงการผลิตสินค้าที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์</p>	<p>๖. การบังคับใช้กฎระเบียบ และการเฝ้าระวังการนำมรดกวัฒนธรรมไปใช้ในทางที่ไม่เหมาะสม เช่น การขึ้นทะเบียนเป็นโบราณวัตถุ และโบราณสถาน ที่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือกติกาของวัดและชุมชนในการจัดการมรดกวัฒนธรรม</p>	<p>๗. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกวัฒนธรรมขององค์กร วัฒนธรรม ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน เพื่อให้วัด โบราณสถาน และสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมเป็นที่สง่างาม เป็นรมณีสถานเหมาะสมกับการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจและปัญญา</p>	

บทที่ ๓
การจัดการ
พุทธศิลปกรรมภายในวัด

การจัดการพุทธศิลปกรรมภายในวัด

“วัด” มีความสมบูรณ์ในด้านพุทธศิลปกรรม ประกอบด้วยสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม ที่สร้างขึ้นด้วยความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและนำศิลปะของชนชาติมาสร้างสรรค์หรือประดับตกแต่งให้เกิดความสวยงามเพื่อให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย กฎหมาย และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อและแนวปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ดังนั้น การจัดการสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมภายในวัดเพื่อให้เกิดความสวยงามร่มรื่น เป็นรมณีสถานเหมาะสมกับการเรียนรู้และการปฏิบัติจึงมีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

๑. สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมภายในวัดนั้นประกอบด้วยเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตพื้นที่ธรณีสงฆ์ ในเขตพุทธาวาส ถือว่าเป็นส่วนบริเวณที่สำคัญที่สุดของวัดที่กำหนดไว้ให้เป็นพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีทางศาสนา ซึ่งประกอบด้วยสถาปัตยกรรมหลัก ได้แก่ วิหาร พระอุโบสถ พระสถูปพระเจดีย์ พระมณฑป พระปราสาท พระอุโบสถ พระวิหาร เจดีย์ราย เจดีย์ทิศ หอระฆัง เป็นต้น และอาคารประกอบพิธีที่ภายในต้องมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้วยเสมอ เป็นเขตแดนอันศักดิ์สิทธิ์ที่เสมือนมีพระพุทธองค์สถิตอยู่เพื่อเป็น

ประธาน ส่วนเขตสังฆาวาสจะเป็นขอบเขตกำหนดบริเวณพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดที่กำหนดไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัว และเขตธรณีสงฆ์เป็นเขตพื้นที่ในพระอารามที่วัดกำหนดขึ้นพื้นที่บางส่วนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และวัฒนธรรมชาวพุทธ โดยมีแนวทางการจัดการดังนี้

๑) การออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับบริบททางสถาปัตยกรรมและวิถีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒) การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้มีความสะอาด ร่มรื่น สวยงาม

๓) การวางแผนการอนุรักษ์บูรณปฏิสังขรณ์ ให้อยู่ในสภาพดี

๔) การจัดพื้นที่เรียนรู้ ด้านสถาปัตยกรรมและสภาพภูมิทัศน์ ให้เป็นพื้นที่ใช้สอยเชิงสาธารณะประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ ของวัด เช่น การใช้เป็นพื้นที่เปิดโล่งช่วยสร้างความร่มรื่นให้วัด ใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารอื่น ๆ เช่น ศูนย์เรียนรู้ การสร้างโรงเรียนเพื่อการศึกษาแก่สังคม

๕) การจัดการระบบสิ่งแวดล้อมความสะอาด แสงสว่าง รวมทั้งความปลอดภัยภายในวัด

๒. ประติมากรรม เป็นงานศิลปะที่สื่อความ

หมายด้วยการเห็น สามารถสัมผัสรู้สึกถึงความกว้าง ความยาว และความสูง รวมทั้งความลึกและความ นูนได้ การสร้างงานประติมากรรมเนื่องในพระพุทธ ศาสนา เพื่อใช้เป็นอนุสรณ์ที่ถ่ายทอดคติ ความเชื่อ และแนวคิดทางศาสนาให้เป็นรูปธรรม สัมผัสได้ด้วย ตา ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเรื่องราวในศาสนา ตลอดจนความประทับใจอันนำไปสู่ความเลื่อมใส ศรัทธา (สุรศักดิ์ เจริญวงศ์, ๒๕๓๕) สามารถจัด ประเภทได้ ๒ ประเภท คือ

๑) ประติมากรรมรูปเคารพที่สร้างขึ้น ในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นตัวแทนในสิ่งเคารพ นับถือของพุทธศาสนิกชน เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอก ความรู้สึกอุดมคติและความเชื่อที่เป็นนามธรรมให้ ปραกฏเป็นรูปธรรม มีจุดมุ่งหมายให้เป็นศูนย์รวม แห่งศรัทธาในศาสนา ได้แก่ พระพุทธรูป และรูป สัญลักษณ์

๒) ประติมากรรมตกแต่งสถาปัตยกรรม การ สร้างประติมากรรมเพื่อตกแต่งสถาปัตยกรรมที่สร้าง ขึ้นเนื่องในพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อน คติความเชื่อทางศาสนา ด้วยการพรรณนาหรือ บรรยายด้วยการเล่าเรื่องด้วยภาพประติมากรรมทั้ง ยังเป็นการประดับตกแต่งศาสนสถานให้เกิดคุณค่า ความงาม อลังการ อันก่อให้เกิดความเข้าใจและ ความเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งอาจจะเป็นประติมากรรม

เล่าเรื่อง ลวดลายประดับและตกแต่ง งานปูนปั้น เป็นต้น ดังนั้น จึงมีหลักการจัดการ ดังนี้

๑) การจัดวางให้เหมาะสมกับเครื่อง สักการะและการเคารพนับถือ

๒) การออกแบบสภาพแวดล้อมให้ มีความงดงามทางศิลปกรรม

๓) การจัดพื้นที่เรียนรู้ ป้าย สัญลักษณ์เพื่อแสดงความหมายของประติมากรรม

๔) การขึ้นทะเบียนประวัติ ประติมากรรม เผื่อไว้รักษาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม

๕) การส่งเสริมการเรียนรู้ตามหลัก ศรัทธาเพื่อให้เกิดปัญญา

๓. จิตรกรรมภายในวัด “จิตรกรรม” คือภาพ วาดระบายสีบนพื้นแผ่นราบ เส้น สี เป็นองค์ประกอบ หลักสำคัญที่ประกอบกันเป็นภาพ มีหลายประเภท เช่น จิตรกรรมฝาผนัง (Mural Painting) ที่มีอยู่ตามวัดต่าง ๆ มักจะเขียนอยู่ที่ อุโบสถ วิหาร ศาลา หอไตร ฯลฯ โดยเรื่องที่เขียนส่วนใหญ่ ได้แก่ พุทธประวัติ เทพชุมนุม ไตรภูมิ ชาดกต่าง ๆ เป็นต้น และ จิตรกรรมที่เคลื่อนที่ ได้ (Easel Painting) เป็นจิตรกรรมที่เขียนลงบนวัตถุที่ สามารถเคลื่อนที่ได้ เช่น สมุดข่อย พระบฏ ตู้พระธรรม ต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นภาพที่เขียนด้วยเรื่องราวเช่นเดียวกับ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีแนวทางการจัดการ ดังนี้

๑) จัดทำสมุดภาพจิตรกรรมของวัดเพื่อเป็นต้นแบบในการดูแลรักษาและเผยแพร่

๒) การเฝ้าระวังสภาพแวดล้อม ดิน ฟ้า อากาศที่มีผลกระทบต่อจิตรกรรม

๓) การดำเนินการอนุรักษ์จิตรกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของวัด

๔) การส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องราวหรือความหมายของภาพจิตรกรรม

๕) การประเมินคุณค่าของศิลปะในมิติต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาศิลปกรรม

อย่างไรก็ตาม การจัดการสภาพแวดล้อมพุทธศิลปกรรมนั้น มีหลักการวิเคราะห์และประเมินศิลปะใน ๓ มิติ คือ

๑) การวิเคราะห์และประเมินด้านความงาม เป็นการวิเคราะห์และประเมินคุณค่าในด้านทักษะฝีมือ การใช้ทัศนธาตุทางศิลปะ และการจัดองค์ประกอบศิลปะ แสดงถึงผลงานความงาม

ของศิลปะได้อย่างเหมาะสม สวยงาม และส่งผลต่อผู้ดูให้เกิดความชื่นชมในสุนทรียภาพ ลักษณะการแสดงออกทางความงามศิลปะจะแตกต่างกันออกไปตามรูปแบบของยุคสมัย ผู้วิเคราะห์และประเมินคุณค่า จึงต้องศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ

๒) ด้านสาระ ประเมินคุณค่าของผลงานศิลปะแต่ละชิ้นว่ามีลักษณะที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนจุดประสงค์ต่าง ๆ ทางจิตวิทยา ให้สาระอะไรกับผู้ชม ซึ่งอาจเป็นสาระเกี่ยวกับธรรมชาติ สังคม ศาสนา การเมือง ปัญญาความคิด และจินตนาการ หรือความฝัน

๓) ด้านอารมณ์ความรู้สึกเป็นการคิดวิเคราะห์และประเมินคุณค่าในด้านคุณสมบัติที่สามารถกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึกและสื่อความหมายได้อย่างลึกซึ้ง ของวัสดุซึ่งเป็นผลของการใช้เทคนิคแสดงออกถึงความคิดพลังความรู้สึกที่ปรากฏอยู่ในผลงาน

แผนภาพที่ ๓.๑
แสดงการจัดการ
พุทธศิลปกรรม
ภายในวัด

หลักการออกแบบผังบริเวณ และการปรับปรุงภูมิทัศน์ ตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม

๑. การจัดทำผังแม่บท เป็นการกำหนดพื้นที่ใช้สอยให้เอื้อสำหรับการทำกิจกรรมในวัดผสมผสานเรื่องประโยชน์ใช้สอยและความงามเข้าด้วยกัน ภายใต้บริบทของสภาพที่ตั้ง ผู้ใช้และกิจกรรม เพื่อทำให้เกิดสภาวะน่าสบาย น่าอยู่ น่าใช้งาน เป็นการวางแผนการใช้งานพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัด ปลอดภัย เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในปัจจุบันและอนาคต มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบถ้วนเพื่อรองรับการใช้งาน มีบรรยากาศที่ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรม

ผังแม่บทจะเป็นเครื่องมือช่วยในการวางแผนและบริหารจัดการกายภาพของวัดให้สามารถใช้สอยพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นระบบ มีทิศทาง ทั้งการก่อสร้างอาคาร การวางระบบสาธารณูปโภค และการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ให้อยู่ในตำแหน่ง และมีรูปแบบที่เหมาะสม นำไปสู่การจัดทำแผนการพัฒนาตามผังแม่บท โดยแบ่งเป็นช่วงเวลา (Phasing) เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการ จัดเตรียมพื้นที่บุคลากร และงบประมาณได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการดูแลรักษาและซ่อมบำรุง การวางผังแม่บทจะประกอบด้วยรายละเอียดการพัฒนาสภาพ

กายภาพในด้านต่าง ๆ ได้แก่

- ๑) การจัดแบ่งเขตการใช้ที่ดิน (Zoning)
- ๒) การจัดวางอาคารและสิ่งก่อสร้าง (Building)
- ๓) ระบบการสัญจร (Circulation)
- ๔) พื้นที่เปิดโล่ง (Open Space)
- ๕) พื้นที่สีเขียว (Green Area)
- ๕) ระบบสาธารณูปโภค (Utilities & Infrastructures)

๖) การแบ่งระยะการพัฒนา (Phasing)

๒. งานภูมิทัศน์ คือ สภาพทางธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น เฉพาะภายนอกอาคารหรือพื้นที่ใช้สอยภายนอกอาคาร ทั้งสิ่งก่อสร้าง องค์ประกอบภูมิทัศน์ และ บรรยากาศ เช่น สวนบริเวณพื้นที่เว้นว่างระหว่างอาคาร พื้นที่สีเขียว พืชพันธุ์ ก้อนหิน กรวด สระน้ำ น้ำพุ งานศิลปะกลางแจ้ง ศาลา ผังกำแพง ม้านั่ง รั้ว ที่จอดรถ ที่นั่งวีปัสสนาลานสนทนาธรรม ฯลฯ งานออกแบบภูมิทัศน์ให้ความสำคัญกับการศึกษาทำความเข้าใจเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติเดิม พยายามรบกวนหรือเปลี่ยนแปลงให้น้อยที่สุด และตอบสนองต่อการเข้าไปใช้สอยพื้นที่ของมนุษย์ เป็นกระบวนการออกแบบ การวางแผน การจัดการ การสร้างสรรค์การปรับใช้หรือพัฒนาพื้นที่ภายนอกอาคาร เพื่อสนองต่อประโยชน์ใช้สอย มีความงาม กลมกลืนกับสภาพธรรมชาติเดิม รักษา

สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

องค์ประกอบสำคัญของงานภูมิทัศน์ คือ พืชพันธุ์ ทั้งไม้ยืนต้น (Tree) ไม้พุ่ม (Shrub) ไม้คลุมดิน (Groundcover) ไม้หน้า (Aquatic plants) ไม้เลื้อย (Vines or climbers) ซึ่งมีการเจริญเติบโต ออกดอก ออกผล ผลัดใบ อาจมีความแตกต่างในแต่ละฤดูกาล พืชต้องการการดูแลรักษา จึงทำให้ งานภูมิทัศน์เป็นงานที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และยังต้องทำความเข้าใจปัจจัยที่มีผลต่อพืชพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็น สภาพอากาศ สภาพดิน สภาพน้ำ แสงแดด อากาศ ธาตุอาหาร อุณหภูมิ ระบบนิเวศน์ ฯลฯ โดยหลักการออกแบบสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังให้กับวัดนั้น จะคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

๑) ส่งเสริมความเป็น “ศูนย์รวมทางจิตวิญญาณ” ของชุมชนและสังคมพัฒนากายภาพวัดให้ส่งเสริมความเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ที่สงบ สบาย เพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณของชุมชนและสังคมเอื้อต่อการเรียนรู้และพัฒนาทางจิตวิญญาณ ทั้งบุญกริยา ทาน ศีล ภาวนา ไตรสิกขา ศีล สมาธิ และปัญญา โดยการออกแบบกายภาพ พื้นที่กิจกรรมและการบริหารจัดการที่เหมาะสม สร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของวัดร่วมกันกับชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ที่เข้มแข็ง การเข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่วัด และ

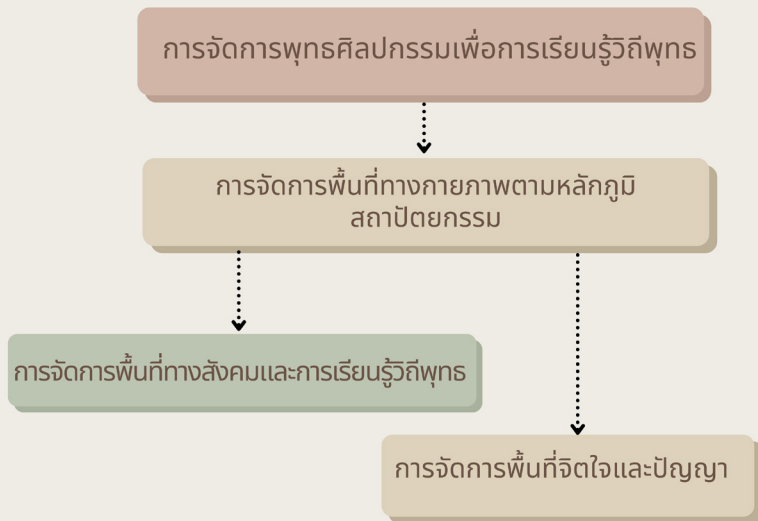
การร่วมดูแลรักษาร่วมพัฒนาวัดต่อไป โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนาวัด

๒) การออกแบบด้วยความสมถะ สมประโยชน์ การนำปัจจัยมาใช้ถึงต้องคำนึงและยึดหลักที่ว่า “ประโยชน์สูง ประหยัดสุด” ประโยชน์สูงสุด โดยการออกแบบกายภาพวัดให้ตอบสนองการใช้งานและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้โดยสะดวก มีประสิทธิภาพ เป็นสัดส่วน ประหยัดโดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้ว หรือหามาได้เพื่อนำมาใช้ร่วมกับการออกแบบให้มีประสิทธิผลสูงสุด

๓) การออกแบบให้กลมกลืนกับประวัติศาสตร์สุนทรียภาพของวัด วิถีชีวิตชุมชน ทั้งรูปแบบและการใช้งานให้ผู้ใช้งานจริง เช่น คณะกรรมการวัด ญาติโยม ชุมชน หรือหน่วยงานในพื้นที่ที่ทำงานใกล้ชิดกับวัดมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบอาคารและการใช้งาน การเลือกวัสดุให้เหมาะสมกับพื้นที่ ความเข้าใจในความงามและคุณค่าของแต่ละพื้นที่ที่มีความต่างกัน ความงามเกิดจากการใช้งานนำไปสู่รูปแบบที่เหมาะสม สอดคล้อง นำหลักสัปปายะมาใช้ในการออกแบบ เพื่อส่งเสริมบทบาทหลัก คือ การเผยแผ่ธรรมะอาจสอดแทรกภาพปริศนาธรรมในอาคารเพื่อการเรียนรู้ของเด็กนักเรียน ประชาชนในพื้นที่

การจัดการพุทธศิลป์กรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้

การจัดการพุทธศิลป์กรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้มีแนวทางการจัดการ ๓ ประการ คือ

๑. การจัดการพื้นที่ทางกายภาพ คือ การจัดการพื้นที่ทางกายภาพของวัดให้มีสภาพแวดล้อมสะอาดร่มรื่น สวยงาม เหมาะสมกับการเรียนรู้ตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม โดยแนวทาง ดังนี้

๑) การออกแบบผังแม่บทและการปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อฟื้นฟูความศักดิ์สิทธิ์ สบาย และ ความศรัทธาในพื้นที่วัดทั่วประเทศ

๒) การออกแบบผังแม่บทและจัดทำแผนพัฒนากายภาพของวัด เพื่อให้วัดมีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่และอาคารอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น มีการ

วางแผนและออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพเพื่อรองรับกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ไม่พัฒนาไปอย่างสะเปะสะปะ

๓) การออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์และการจัดการพื้นที่สีเขียว-พื้นที่สาธารณะ โดยมุ่งเน้นการจัดการพื้นที่ทางกายภาพของวัดให้มีพื้นที่สีเขียวเพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนและเป็นที่ทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา การเดินทางพักผ่อนเพื่อให้รู้ว่าพื้นที่ของวัดเป็นพื้นที่ของทุกคน

๔) การจัดการอาคารอนุรักษ์-

สถาปัตยกรรม ให้วัดมีการจัดการเพื่ออนุรักษ์อาคารอนุรักษ์ สถาปัตยกรรมของวัดเพื่อทรงไว้ซึ่งคุณค่าของอาคารแบบดั้งเดิม โดยมีการออกแบบการปรับปรุง การใช้เทคนิคและกระบวนการอนุรักษ์ตามแนวคิดของอาคารแต่ละยุคสมัย เป็นต้น

๕) การปรับปรุงวิธีการบริหารจัดการ การก่อสร้างภายในวัด เกิดการจัดสรรงบประมาณของวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อการปรับปรุงภูมิทัศน์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามผังแม่บท อย่างเป็นรูปธรรมและการจัดการสิ่งแวดล้อม

๖) การจัดการสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ เช่น ขยะ มลพิษ น้ำเสีย เป็นต้น

๒. การจัดการพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ การเรียนรู้ทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้น วัดและชุมชนควรมีแนวทางการจัดการพื้นที่ทางสังคมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และกิจกรรมเชิงพุทธที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายในวัด โดยพัฒนากิจกรรมทางสังคม ได้แก่

๑) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธ เช่น การทำจิตอาสาของคนในชุมชน การจัดการพื้นที่ส่งเสริมสุขภาวะเป็นลานวัด ลานกีฬา ลานวัฒนธรรม ลานกิจกรรมต่อต้านยาเสพติด การจัดกิจกรรมเชิงประเพณีของสังคมไทย การทำบุญตักบาตร เป็นต้น

๒) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในวัดและชุมชน เช่น การบวชป่า การอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ การจัดพื้นที่อนุรักษ์ของวัดและ

ชุมชน เป็นต้น

๓) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น การส่งเสริมประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง และประเพณีอื่น ๆ ของแต่ละชุมชน/ท้องถิ่น ให้เป็นกิจกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

๓. การจัดการพื้นที่ทางจิตวิญญาณและปัญญา โดยการจัดให้พื้นที่ของวัด เช่น อุโบสถ วิหาร ศาลา การเปรียญ เป็นสถานที่แสดงธรรมเทศนา บรรยายธรรม ส่งเสริมการเรียนรู้วิถีพุทธ เช่น

๑) การจัดกิจกรรมบรรยายธรรมประจำวันพระและวันสำคัญทางศาสนา

๒) การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและปัญญา เช่น การทำบุญตักบาตร การสนทนาธรรมตามกาลเวลา

๓) ส่งเสริมการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีการจัดหลักสูตรฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานประจำเดือน หรือมีการกำหนดสถานที่ให้ประชาชนได้ปฏิบัติกรรมฐานด้วยตนเอง

๔) ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านจิตวิญญาณ เช่น การจัดมหรสพทางวิญญาณ การแสดงพุทธศิลป์กรรม เพื่อการเรียนรู้ด้านจิตใจและปัญญา

๕) การจัดให้มีพื้นที่การเรียนรู้ทางจิตใจและปัญญาผ่านระบบออนไลน์ หรือการจัดทำชุดความรู้ที่เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาจิตใจและปัญญา

การจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม

หลักการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมมีแนวคิดการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมหลายมิติทั้งที่เป็นแบบทวินิยม (Dual Track) ซึ่งเป็นแนวทางการบริหารจัดการในลักษณะที่เน้นการมีวัตถุประสงค์ใน ๒ แนวทางตรงข้ามกันให้ดำเนินการควบคู่ไปด้วยกัน ได้แก่

๑. การกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นควบคู่กับให้อำนาจรวมที่ศูนย์กลาง โดยให้หน่วยงานภาครัฐส่วนกลางมีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดแนวคิดและหลักการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมแล้วกระจายอำนาจไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด และชุมชน เป็นผู้ดูแลบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยตนเองภายใต้หลักการที่หน่วยงานส่วนกลางได้วางแนวปฏิบัติไว้ ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด และชุมชนจะเป็นองค์กรที่มีความรู้ ความเข้าใจ ในมรดกทางวัฒนธรรมของตนอย่างดีทำให้บริหารจัดการอย่างมีความเข้าใจ

๒. การดำเนินการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในรูปแบบนี้ให้ความสำคัญในการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีได้ห้ามใช้หรืออนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้นไว้เพียงอย่างเดียว แต่สนับสนุนให้นำมรดกทางวัฒนธรรมและวัฒนธรรมพื้นบ้านไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในเชิงพาณิชย์อย่างเหมาะสม เช่น นำไปผลิตสินค้าวัฒนธรรม OTOP

ทำเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นหรือการส่งเสริมการท่องเที่ยว เนื่องจากวัฒนธรรมเกิดจากวิถีชีวิตและการใช้ชีวิตของมนุษย์ในสังคม หากวิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงปรับตัว วัฒนธรรมก็สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมและกาลเวลา การห้ามใช้มรดกทางวัฒนธรรมจะเป็นการสร้างระยะห่างระหว่างมนุษย์กับวัฒนธรรมนั้น ๆ ซึ่งสุดท้ายอาจส่งผลให้วัฒนธรรมดังกล่าวสูญหายและสิ้นไป ดังนั้น การส่งเสริมให้เกิดการใช้มรดกทางวัฒนธรรมในเชิงพาณิชย์อย่างเหมาะสมถือว่าการส่งเสริมและสืบสานวัฒนธรรมไปในตัว โดยจะต้องตระหนักถึงความสมดุลของการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องกับการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์

จากหลักการดังกล่าว ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด และชุมชนสามารถดำเนินการจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมในทุกระดับ ดังนี้ (จุฬพล ภิญโญสินวัฒน์, ๒๕๕๑)

๑. การจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมในระดับนโยบาย กรณีนี้หมายถึงภาครัฐ ได้แก่ กระทรวงวัฒนธรรมและกรมศิลปากร ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง มีรูปแบบการบริหารจัดการควบคุมดูแลการอนุรักษ์ สืบสาน คุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวอย่างแท้จริง ในการที่จะกำหนดทิศทางและแนวความคิดในอนุรักษ์ สืบสาน

คุ้มครอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นและมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งการกระจายอำนาจให้องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและชุมชนได้นำแนวความคิดไปปฏิบัติต่อไป กระบวนการส่งเสริมประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบหลัก ดังนี้

๑) การส่งเสริมสนับสนุน (Supplies) ปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่นั้นต้องประกอบไปด้วย

- องค์ความรู้และความเข้าใจในเรื่องมรดกวัฒนธรรม
- ทุนในการบริหารจัดการ
- บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการดำเนินการ
- เครื่องมือต่าง ๆ ที่จะช่วยในการบริหารจัดการ

๒) การสร้างภาคีความร่วมมือ การบริหารจัดการของภาครัฐ รวมถึงองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องมีความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคมซึ่งมีสถาบันหลัก ๓ สถาบันสำคัญในการช่วยกันบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้แก่ บ้าน (ภาครัฐ) วัด และโรงเรียน

๓) การกำหนดวิธีการในการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมก็เป็นส่วนสำคัญที่จะส่งเสริมสนับสนุนและจูงใจคนในท้องถิ่นให้เกิดการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและเป็นพลวัตร โดยภาครัฐต้องมีการวางขั้นตอน

ในการบริหาร จัดการ ควบคุมและดูแล ดังนี้

(๑) อนุมัติ คือ การอนุมัติโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริม สืบสาน และใช้ประโยชน์ในมรดกวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

(๒) จัดทำ ได้แก่ การสนับสนุนปัจจัยต่าง ๆ ในการดำเนินโครงการและกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริม สืบสาน และใช้ประโยชน์ในมรดกวัฒนธรรม

(๓) ติดตาม เมื่อกิจกรรมหรือโครงการทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้ดำเนินการไปภาครัฐต้องมีการติดตามผลการจัดกิจกรรมและการดำเนินโครงการเพื่อที่จะเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการประเมินผลต่อไป

(๔) ประเมินผล การประเมินผลเป็นขั้นตอนสำคัญในการสำรวจว่ากิจกรรมหรือโครงการทางวัฒนธรรมที่ได้ดำเนินการมาบรรลุวัตถุประสงค์เพียงใด รวมทั้งจะเป็นข้อมูลสำคัญที่จะนำมาปรับปรุงพัฒนาโครงการหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมให้เกิดการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อไป

๒. การจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ในระดับท้องถิ่น ภาครัฐในพื้นที่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำเป็นต้องมีนโยบายและกลไกการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมของตนเอง โดยองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น

ถิ่น จะต้องมีระบบในการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิด การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกลไกการบริหารจัดการของ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่จะมีแนวความคิดในการปฏิบัติใน ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑) การฟื้นฟู ให้มรดกวัฒนธรรมอยู่ใน สภาพที่ดี

๒) การอนุรักษ์ให้เกิดความยั่งยืน

๓) การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ มีคุณค่า ต่อชุมชนและสังคม

๔) การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เพื่อ พัฒนาสินค้าของชุมชนและการท่องเที่ยว

หลักการทั้ง ๔ ขั้นตอนดังกล่าวจะต้องมีความ สมดุลกล่าวคือจะต้องมีการฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรมและมีการอนุรักษ์ให้คงอยู่ มีการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรม เชิงสร้างสรรค์เพื่อทำให้เกิดประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ซึ่ง ถือเป็นส่งเสริมให้ชุมชนและเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นและมรดกทางวัฒนธรรม ได้ฟื้นฟู อนุรักษ์ รักษา มรดกของตนไว้โดยที่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและ จะต้องมีการรักษาสมดุลโดยชุมชน เพื่อไม่ให้เกิดการหา ประโยชน์และใช้มรดกวัฒนธรรมในทางที่ไม่เหมาะสม นอกจากนี้ องค์การปกครองและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น สามารถพัฒนากระบวนการในการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมได้ ๕ ประการ คือ

๑) กระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกด้าน วัฒนธรรมให้กับประชาชนในท้องถิ่น เช่น กลุ่มจิตอาสา

อนุรักษ์วัฒนธรรม

๒) กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ด้าน ศิลปวัฒนธรรมให้กับคนในท้องถิ่น

๓) กระบวนการเชื่อมโยงเครือข่าย วัฒนธรรมท้องถิ่นในระดับจังหวัดหรือระดับประเทศ

๔) กระบวนการพัฒนาศักยภาพผู้นำ และคนในท้องถิ่นในการจัดการมรดกวัฒนธรรม

๕) กระบวนการใช้สื่อสาธารณะด้าน วัฒนธรรมและการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์

กระบวนการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้อง มรดกทางวัฒนธรรมขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นดังกล่าว เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความ ต้องการของชุมชนท้องถิ่น เป็นการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมที่มาจากความร่วมมือ ร่วมใจและการสร้าง พลังให้กับชุมชน ซึ่งจะเป็นการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในระยะยาว

๓. การจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ในระดับชุมชน คนในชุมชนส่วนใหญ่มองว่า มรดกทาง วัฒนธรรมและวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้นเป็นความสัมพันธ์ เชิงวัฒนธรรมที่แสดงออกมาในรูปของกฎเกณฑ์ที่เรียกว่า “จารีตประเพณี” และ “กฎเกณฑ์พื้นบ้าน” โดย เป็นการนำเอาคุณค่ามาสะท้อนเป็นแนวทางให้คนใน ชุมชนหรือในสังคมได้ปฏิบัติตาม อีกประการหนึ่งมอง ว่า มรดกวัฒนธรรมและมรดกวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้นเป็น

เรื่องของสิทธิทั้ง “สิทธิส่วนบุคคล” และ “สิทธิส่วนร่วม” หมายถึงสิทธิของชุมชนในการสร้างสรรค์และการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลที่ได้รับมาจาก**บรรพบุรุษ**และได้รับการยอมรับจากผู้คนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของส่วนรวม โดยชุมชนมีสิทธิในการจัดการใช้ทรัพยากร และการบริหารจัดการอำนาจของส่วนรวมร่วมกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะมาจากความเข้าใจและการรับรู้ร่วมกันทางด้านจารีตประเพณีของคนในชุมชน โดยมีแนวทางในการรักษา ส่งเสริม สืบสานและปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม ดังนี้

๑) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (Education) ชุมชนและองค์กรชุมชนที่ดำเนินการในด้านการศึกษา ส่งเสริม สืบสาน และอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นการให้ความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตและมรดกวัฒนธรรมที่ชุมชนดำเนินการอยู่ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่มาจากการปฏิบัติงานจริงในชุมชนและการส่งเสริมให้ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งรูปแบบของการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมนั้นชุมชนจะดำเนินการในลักษณะที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

- (๑) รูปแบบศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน
- (๒) รูปแบบในฐานะหน่วยที่ให้บริการทางวัฒนธรรมของชุมชน และ
- (๓) รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนา

และสืบสานวัฒนธรรมชุมชน

๒) การสร้างสรรค์ สืบสาน และประดิษฐ์นวัตกรรมทางวัฒนธรรม ชุมชนและองค์กรชุมชนจะดำเนินการเพื่อการสร้างสรรค์ สืบสาน และประดิษฐ์นวัตกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิถีวิทยาและเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการอนุรักษ์ (Conservation) การสงวนรักษา (Preservation) และรูปแบบการพัฒนา (Development Pattern) รวมไปถึงการสร้างเงื่อนไข (Conditions) กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ (Rules) และกฎหมาย (Acts) เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชน ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ โดยรูปแบบของการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในมิติของการสร้างสรรค์ สืบสาน และประดิษฐ์นวัตกรรมทางวัฒนธรรมในระดับชุมชนนั้น มีลักษณะการดำเนินการที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

- (๑) การเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน
- (๒) การเสริมสร้างความเข้าใจทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน
- (๓) การอนุรักษ์ ทำนุบำรุง และการฟื้นฟูวัฒนธรรม

หน้าที่ในการสร้างสรรค์ สืบสาน และประดิษฐ์นวัตกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชนนี้ เป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการอนุรักษ์ การสงวนรักษา และการสร้างรูปแบบการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรม ถ้าชุมชนใดยัง

มีการสร้างสรรค์ สืบสาน และประดิษฐ์นวัตกรรมทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ชุมชนนั้นก็สามารที่จะรักษามรดกทางวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้

๓) การเสริมสร้างพลังและทุนทางสังคมให้กับชุมชน ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีการสั่งสม เลือกรสรร ปรับปรุง แก้ไข จนถือว่าเป็นสิ่งดีงามเหมาะสมสำหรับสังคม รวมทั้งเป็นเครื่องมือหรือเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในสังคม ดังนั้นการที่ชุมชนได้มีการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นการเสริมสร้างพลังและทุนทางสังคมให้กับชุมชน ซึ่งมีรูปแบบการดำเนินการใน ๓ ลักษณะ คือ

(๑) การเสริมสร้างพลังและทุนทางสังคมชุมชนเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน

(๒) การเสริมสร้างพลังชุมชนในการร่วมมือกับเครือข่ายและภาครัฐ

(๓) การเสริมสร้างพลังชุมชนเพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนและวัฒนธรรมชุมชน

๔) การบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชน (Enforcement) การนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมร่วมกันกำหนดขึ้นมาบังคับใช้นั้น ก็เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

เป็นไปอย่างเหมาะสม ไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร การใช้ข้อบังคับต่าง ๆ ทั้งที่เกิดขึ้นในชุมชนก็ดี เกิดขึ้นจากบทบัญญัติตามกฎหมายในระดับประเทศก็ดี จะเป็นเครื่องมือและกลไกที่สำคัญในการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะกฎระเบียบของชุมชนนั้น จะทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าและตระหนักถึงแนวทางที่ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นมาเพื่อรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน

ตัวอย่างการจัดการมรดกวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น : กรณีวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

วัดสูงเม่นอำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นวัดที่มีการเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมบาลานภาษาล้านนามากที่สุดในประเทศไทย โดยมีคัมภีร์ธรรมมากกว่า ๘,๘๔๕ ผูก นับเป็นใบลานได้มากกว่า ๘๔,๕๐๐ ใบลาน และสามารถจัดเป็นมัดได้มากกว่า ๑,๑๙๓ มัด ซึ่งสามารถนำมาจำแนกคัมภีร์เป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ๑๘ หมวด คัมภีร์ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในวัดสูงเม่นเท่าที่จะตรวจสอบได้ คือ “คัมภีร์อรรถกถาอุปริปณาส” ซึ่งรจนาขึ้นในปีจุลศักราช ๙๑๒ หรือ ปี พ.ศ. ๒๐๙๓ หรือเมื่อประมาณ ๔๕๕ ปีที่ผ่านมา การเก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมดังกล่าวมีสืบเนื่องมาตั้งแต่มีการสร้างวัดสูงเม่นเมื่อเกือบ ๓๐๐ ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะในสมัยครุบาทัญจนนอร์ธัญญาสี (พ.ศ. ๒๓๓๒ - ๒๔๑๒) ที่ท่านได้เก็บรวบรวมคัมภีร์ธรรมจากวัดและสถานที่ต่าง ๆ ทั้งที่หลวงพระบาง เชียงใหม่ ลำพูน

พม่า แพร่ เป็นต้น โดยมีกระบวนการในการเก็บรวบรวม คัมภีร์ที่เป็นเอกลักษณ์ คือ การห่อคัมภีร์ การสร้างหีบธรรมบรรจุคัมภีร์ การสร้างหอไตรเป็นที่เก็บรักษา และการใช้ “ประเพณีตากธรรม” ซึ่งเป็นการนำคัมภีร์มาควบคุมอุณหภูมิให้อยู่ในสภาพที่ดี เพื่อรักษาคัมภีร์ต่าง ๆ เอาไว้ จึงทำให้วัดสูงเม่นเป็นที่รวบรวมคัมภีร์โบราณไว้

มากดังกล่าว นอกจากนี้วัดสูงเม่นยังมีอุโบสถศิลปะล้านนาที่สร้างขึ้นราว ๒๐๐ กว่าปีที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม กาลเวลาผ่านไปทำให้การจัดการมรดกวัฒนธรรมหรือคัมภีร์ธรรมของวัดสูงเม่นมีความเสื่อมลงไปทั้งอาคารสถานที่และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คัมภีร์ธรรมอันเป็นมรดกวัฒนธรรมของสังคมไทย

ภาพที่ ๓.๑ ภาพอุโบสถและหอไตรวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่

กระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรม วัดสูงเม่นแบบมีส่วนร่วม

หลังจากที่ชุมชนได้ละเอียดประเพณีตากกรรมซึ่งเป็นประเพณีที่เก่าแก่ใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์ธรรมและมรดกวัฒนธรรมไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง (ประมาณ ๑๐๐ ปี) ตามยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงในล้านนาและสังคมไทย คณะสงฆ์วัดสูงเม่น ชุมชนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ร่วมกันรื้อฟื้นกิจกรรมการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและการจัดการมรดกวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ โดยมีกระบวนการที่สำคัญ ดังนี้

๑. การจัดทำทะเบียนรายชื่อคัมภีร์และมรดกวัฒนธรรม
๒. การจัดทำหอไตรและพิพิธภัณฑ์สำหรับเก็บรักษามรดกวัฒนธรรม
๓. การปริวรรตและวิเคราะห์เอกสารโบราณคัมภีร์ธรรม เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่
๔. การรื้อฟื้นประเพณีตากกรรมเพื่อส่งเสริมการจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม
๕. การสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายวัฒนธรรม
๖. การพัฒนาเป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและการจัดการมรดกวัฒนธรรมในระดับชาติ
๗. การจัดตั้งสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและ

มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น

๑. การจัดทำทะเบียนรายชื่อคัมภีร์และมรดกวัฒนธรรม
วัดสูงเม่นได้ร่วมกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้จัดทำทะเบียนรายชื่อคัมภีร์ธรรมและมรดกวัฒนธรรมที่เป็นโบราณวัตถุ และโบราณสถานของวัด ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของการจัดการมรดกวัฒนธรรม เพื่อให้ทราบว่า วัดนี้มีมรดกวัฒนธรรมจำนวนเท่าใด มีที่มาอย่างไร เป็นการประเมินคุณค่ามรดกวัฒนธรรมที่จะทำให้การอนุรักษ์มีแนวทางที่เหมาะสม ซึ่งวัดและมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดทำทะเบียนและแบ่งหมวดหมู่ไว้ดังนี้

๑) หมวดพระวินัย	๔๖	มัด
๒) หมวดพระสุตตันตะ	๒๑๖	มัด
๓) หมวดพระอภิธรรม	๓๙	มัด
๔) หมวดคัมภีร์ภาษาบาลี	๒๕๙	มัด
๕) หมวดบทสวดมนต์	๒	มัด
๖) หมวดอานิสงส์ต่างๆ	๔	มัด
๗) หมวดชาดก	๑๖๙	มัด
๘) หมวดโอวาทคำสอน	๘	มัด
๙) หมวดประเพณีพิธีกรรม	๓๘	มัด
๑๐) หมวดธรรมทั่วไป	๒๔๗	มัด
๑๑) หมวดนิยายธรรม	๒๒	มัด
๑๒) หมวดนิทานพื้นบ้าน	๑	มัด
๑๓) หมวดตำนานพุทธศาสนา	๑๙	มัด
๑๔) หมวดกฎหมาย/ตำนานราชวงศ์	๔	มัด
๑๕) ตำราอักษรศาสตร์	๑๗	มัด

- ๑๖) หมวดกวีนิพนธ์ร้อยกรอง ๒ มัด
- ๑๗) หมวดตำรายาสมนไพร ๒ มัด
- ๑๘) หมวดอื่น ๆ เช่น โหราศาสตร์ ๒๕ มัด
- รวมทั้งหมด ๑,๑๙๓ มัด (มัดหนึ่งอาจมีมากกว่า ๑๐ ผูก และหลายเรื่อง)

คัมภีร์ใบลาน

วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่

ภาพที่ ๓.๒ ภาพแสดงป้ายชื่อคัมภีร์ใบลานวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่

๒. การจัดทำหอไตรและพิพิธภัณฑสถานสำหรับเก็บรักษามรดกวัฒนธรรม

วัดสูงเม่นได้มีการจัดทำหอไตร ตู้หีบธรรม เพื่อเป็นสถานที่เก็บรวบรวม จัดหมวดหมู่และอนุรักษ์คัมภีร์ธรรมและมรดกวัฒนธรรมของวัดเอาไว้ รวมทั้งได้สร้างพิพิธภัณฑสถานของวัดขึ้นมาใหม่เพื่อรองรับการเรียนรู้ด้านคัมภีร์และมรดกวัฒนธรรมของชุมชน การมีสถานที่เก็บรักษาและสถานที่เรียนรู้เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมก่อให้เกิดการจัดการที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งในสังคมไทยพบว่า มีการรักษามรดกวัฒนธรรมไว้ ณ หอไตร และพิพิธภัณฑสถานจำนวนมาก

ภาพที่ ๓.๓ ภาพหอไตรและพิพิธภัณฑสถานวัดสูงเม่น

๓. การปริวรรตและวิเคราะห์เอกสารโบราณ คัมภีร์ธรรม เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่

วัดสูงเม่นร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและเครือข่ายวัฒนธรรม ได้มีการปริวรรตคัมภีร์ธรรมบาลานวัดสูงเม่นที่มีจำนวนมาก โดยมีการวิเคราะห์และจัดทำเป็นชุดความรู้เพื่อสืบสาน ส่งต่อความรู้ของท้องถิ่นสู่วรรณกรรมร่วมสมัย โดยมีการปริวรรต แปล และจัดพิมพ์สู่สังคมปีละ ๒ เรื่อง รวมทั้งมีการจำลองศิลาจารึกโบราณมาแสดงเพื่อให้คนเข้าถึงเรียนรู้ได้ง่าย ซึ่งการวิเคราะห์และจัดการมรดกวัฒนธรรมดังกล่าว ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมสมัยที่ทำให้สังคมได้รับรู้ถึงประวัติความเป็นมา และคุณค่าของภาษา วรรณกรรมในสังคมไทย

ภาพที่ ๓.๔ แสดงการปวีรรัตนคัมภีร์โบราณเพื่อสร้างความรู้ใหม่

๔. การรื้อฟื้นประเพณีตากธรรมเพื่อส่งเสริมการจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม

วัดสูงเม่นร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้รื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนขึ้นมาใหม่ เพื่อสืบสาน อนุรักษ์ประเพณีตากธรรมอันเป็นการจัดการมรดกวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ซึ่งกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมนั้นจะช่วยสร้างคุณค่าทางจิตใจและกระบวนการความร่วมมือในการจัดการมรดกวัฒนธรรม โดยวัดสูงเม่นได้รื้อฟื้น “ประเพณีตากธรรม” ที่มีความหมายถึงการนำคัมภีร์ธรรมบาลานเก่าแก่มาตากแดด เพื่อควบคุมเชื้อราและความชื้นที่อาจจะส่งผลต่อคัมภีร์โบราณให้เสียหายได้ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๐ ถึงปัจจุบัน นับว่าเป็นกระบวนการจัดการมรดกวัฒนธรรมโดยใช้ประเพณีท้องถิ่นในการจัดการแบบสร้างสรรค์

การเป็นเจ้าภาพพิธีถวายเทียน

พิธีถวายเทียนเป็นพิธีที่มีความสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโอกาสที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธนิพพานแล้ว ๔๕ พรรษา ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๕ นี้

จุดเริ่มต้นพิธี เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธนิพพานแล้ว พระอานนตเถระได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายเทียนให้บูชาพระพุทธเจ้าเถรเถนพระพุทธเจ้าองค์ใหม่ให้สว่างไสวเหมือนดังพระพุทธเจ้าองค์เดิมให้สว่างไสวเหมือนดังพระพุทธเจ้าองค์เดิม

ประวัติพิธีถวายเทียน เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธนิพพานแล้ว พระอานนตเถระได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายเทียนให้บูชาพระพุทธเจ้าเถรเถนพระพุทธเจ้าองค์ใหม่ให้สว่างไสวเหมือนดังพระพุทธเจ้าองค์เดิมให้สว่างไสวเหมือนดังพระพุทธเจ้าองค์เดิม

ประวัติพิธีถวายเทียน เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธนิพพานแล้ว พระอานนตเถระได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายเทียนให้บูชาพระพุทธเจ้าเถรเถนพระพุทธเจ้าองค์ใหม่ให้สว่างไสวเหมือนดังพระพุทธเจ้าองค์เดิมให้สว่างไสวเหมือนดังพระพุทธเจ้าองค์เดิม

พิธีการเก็บรักษาเทียนที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

พิธีการเก็บรักษาเทียนที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

พิธีการเก็บรักษาเทียนที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๓.๕ ภาพประเพณีตากธรรมวัดสุทัศนฯ จังหวัดแพร่

๕. การสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายวัฒนธรรม

วัดสูงเม่น ได้ตระหนักถึงมรดกวัฒนธรรมที่มีคุณค่าจึงต้องสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายวัฒนธรรมในการจัดการร่วมกัน โดยสร้างความร่วมมือกับภาคีวัฒนธรรมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ เป็นต้นว่า กระทรวงวัฒนธรรม สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชนในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการจัดการความรู้และการจัดการมรดกวัฒนธรรม ผลที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการขยายผลการจัดการมรดกวัฒนธรรมไปสู่พื้นที่อื่น ๆ ในสังคมไทย

ภาพที่ ๓.๖ ภาพความร่วมมือการจัดการมรดกวัฒนธรรมของวัดสูงเม่น

๖. การพัฒนาเป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและการจัดการมรดกวัฒนธรรมในระดับชาติ

วัดสูงเม่นมีความมุ่งมั่นการพัฒนาวัดและสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ธรรมเป็นพื้นที่เรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและการจัดการมรดกวัฒนธรรมในระดับชาติ จึงได้ร่วมมือกับฝ่ายต่าง ๆ ในการพัฒนาและสร้างสรรค์ โดยในปี ๒๕๕๗ ได้มีการกราบบังคมทูลขอพระราชทานวโรกาส สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สตรีจักรราชดำเนินเปิดอาคารหอไตร (หลังใหม่) และพิพิธภัณฑวัดสูงเม่นเพื่อเป็นสถานที่เรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและการจัดการมรดกวัฒนธรรมในระดับชาติ ต่อมาได้มีกิจกรรมการเรียนรู้และการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่ต่อเนื่อง

๗. การจัดตั้งสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น

วัดสูงเม่นได้มีการจัดตั้งสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อให้เป็นสมบัติของแผ่นดิน โดยมีการตั้งคณะกรรมการ ที่ปรึกษา การพัฒนากิจกรรม การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการจัดกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ สืบสาน ปกป้องมรดกวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเสนอชื่อคัมภีร์ธรรมวัดสูงเม่นเป็นมรดกความทรงจำของโลก (Memory of the World) ซึ่งต่อมาได้รับการยอมรับจากคณะกรรมการของ UNESCO ให้คัมภีร์ธรรมวัดสูงเม่นเป็นมรดกความทรงจำของโลกในส่วนของประเทศไทย

ภาพที่ ๓.๘ การจัดตั้งสถาบันอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานและเอกสารมรดกความทรงจำของโลก

กรณีตัวอย่างของวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยมีมรดกวัฒนธรรมจำนวนมากทั้งมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ซึ่งหมายถึงโบราณสถาน โบราณวัตถุ วัด แหล่งโบราณคดี และมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น วัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น ซึ่งมีคุณค่าต่อการพัฒนาจิตใจและสังคม ดังนั้น หากมีแนวทางการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่เหมาะสม จะก่อให้เกิดการอนุรักษ์ สืบสาน ปกป้องมรดกวัฒนธรรม และที่สำคัญสามารถนำไปสู่การสร้างสรรควัฒนธรรมและการส่งเสริมการท่องเที่ยวในสังคมไทย

บทที่ ๘ การจัดการ สิ่งแวดล้อมภายในวัด

การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด

การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดเป็นจุดเริ่มต้นในการดูแลสุขภาพทั้งทางกายและจิตใจ มุ่งเน้นการจัดการ การดูแล และการปรับปรุงสถานะต่าง ๆ ควบคู่กับการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมและการเสริมศักยภาพในการปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่ชุมชนและสังคม

แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดมีเป้าหมายเพื่อให้วัดและชุมชน มีความสะอาดร่มรื่น สวยงาม เป็นรมนียสถาน เหมาะสมกับการเรียนรู้ และการปฏิบัติธรรม โดยแนวทางการจัดการนั้น โดยมุ่งเน้นให้พระภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติดูแลรักษาความสะอาด การปลูกต้นไม้ การคัดแยกขยะ การบำบัดน้ำเสีย และการดูแลสุขภาพอนามัยภายในวัด ควบคู่กับการส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานนับตั้งแต่การวางแผน การออกแบบ พุทธศิลป์กรรมภายในวัด การดำเนินการ การติดตาม ประเมินผลและการสรุปเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการจัดการตามหลักนิเวศวิทยาเชิงพุทธ ดังนั้นการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดจึงควรมีแนวทางการ

จัดการที่เหมาะสม

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ได้กำหนดแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดไว้เพื่อประโยชน์ต่อการมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม มีสุขภาพอนามัยที่ดี โดยมีสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องจำนวน ๙ ประเด็น ได้แก่

๑. การจัดการพื้นที่สีเขียว
๒. การจัดการอาคารและสถานที่
๓. การจัดการขยะ
๔. การจัดการน้ำเสีย
๕. การจัดการเตาเผา/เมรุ
๖. การป้องกันเพลิงไหม้
๗. การลดมลพิษ/คว้นธูป
๘. การป้องกันปัญหาอบายมุข สุรา และยาเสพติด
๙. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการ

จัดการ

๑. การจัดการพื้นที่สีเขียวภายในวัด พื้นที่สีเขียว (Green Space) หมายถึง พื้นที่กลางแจ้ง และกึ่งกลางแจ้งที่มีขอบเขตที่ดินทั้งหมดหรือบางส่วนหรืออาจมีอาคารตั้งอยู่บางส่วน เป็นพื้นที่สาธารณะที่ประชาชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ภายในวัด

๒. การจัดการอาคารและสถานที่ การสุขาภิบาลอาคารและสถานที่ หมายถึง การจัดการควบคุมดูแลอาคารและสถานที่ให้สะอาดถูกสุขลักษณะ เพื่อให้วัดมีสุขาภิบาลที่ดี มีความปลอดภัย และไม่เป็นแหล่งกำเนิดโรคระบาด โดยมีวิธีดำเนินการ ดังนี้

๑) การกำหนดแผนผังการใช้พื้นที่ โดยกำหนดพื้นที่ภายในวัดเป็นสัดส่วนชัดเจน วัดโดยทั่วไปนิยมแบ่งเขตพื้นที่ภายในออกเป็น ๓ ส่วนใหญ่ ๆ คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตธรณีสงฆ์ ตามที่กล่าวแล้ว เพื่อให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม

๒) การรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบ โดยเริ่มจากบริเวณรอบวัด (ถนนทางเดิน ลานวัด ที่จอดรถ พื้นที่เปิดโล่ง) ศาลาการเปรียญ/อุโบสถ/อาคาร บริเวณกุฏิ หรือที่พัก ห้องครัว ห้องน้ำ ห้องสุขาสาธารณะ ร้านค้า สามารถนำหลัก 5ส มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินการจัดการความสะอาดและความเป็นระเบียบภายในวัด

๓) การดูแลบริเวณห้องครัว ให้มีความสะอาด มีระบบการจัดเก็บที่ปลอดภัย มีแสงสว่างที่เหมาะสม เป็นต้น

๔) การจัดการร้านค้า/สังฆทานภายในวัด โดยมีการดูแลความสะอาด บริเวณร้านค้า มีถังขยะรองรับขยะอย่างเพียงพอ มีฝาปิด มีการคัดแยกขยะที่เหมาะสม

๕) ห้องน้ำ ห้องสุขาสาธารณะ โดยการจัดการห้องน้ำ ห้องสุขาสาธารณะให้ได้มาตรฐานไม่ให้เป็นแหล่งแพร่โรคติดต่อ และสร้างความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ จะเน้นการพัฒนาเรื่อง สะอาดเพียงพอ และปลอดภัย โดยครอบคลุมในประเด็น พื้น ผนัง เพดาน โถส้วม/โถปัสสาวะ ที่กอดโถส้วม/โถปัสสาวะ สะอาด ไม่มีคราบสกปรกอยู่ในสภาพดีใช้งานได้ มีน้ำใช้ สะอาด เพียงพอ และไม่เป็แหล่งเพาะพันธุ์ยุง รวมถึงภาชนะเก็บกักน้ำ ชันตักน้ำ สะอาด อยู่ในสภาพดี ใช้งานได้ เป็นต้น

๓. การจัดการขยะ การจัดการขยะและพวงหรีดภายในวัด การใช้พวงหรีดดอกไม้สด พวงหรีดพลาสติก โฟม เมื่อเสร็จงานแล้วจะมีขยะจำนวนมากที่วัดจะต้องกำจัด ดังนั้น วัดควรมีแนวทางในการจัดการขยะทั่วไปและขยะจากพวงหรีดที่เกิดขึ้น และรณรงค์ให้มีการใช้พวงหรีดชนิดที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์

หลังเสร็จสิ้นงานศพ โดยมีแนวทางดังนี้

๑) การลดขยะให้เหลือน้อยที่สุด เพื่อให้สะดวกกับการบริหารจัดการ

๒) ควรมีการณรงค์ให้พุทธศาสนิกชน ช่วยกันลดปริมาณขยะ หรือหันมาใช้บรรจุภัณฑ์ที่ย่อยสลายได้ง่าย

๓) การคัดแยกขยะตามประเภทขยะ ได้แก่ ขยะทั่วไป ขยะรีไซเคิล ขยะอินทรีย์ เศษใบไม้ และขยะอันตราย รวมถึงการกำจัดอย่างถูกต้องเหมาะสม และเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด เช่น การจัดการขยะรีไซเคิล ถ้าวัดมีการคัดแยก สามารถนำไปขายเพื่อสร้างรายได้ ขยะประเภทนี้ได้แก่ กระดาษ

ขวดพลาสติก ขวดแก้ว เป็นต้น

๔) สร้างความเข้าใจให้แก่พุทธศาสนิกชน ถึงปัญหาปริมาณขยะทั่วไปและขยะจากพวงหรีด เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเลือกใช้พวงหรีดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์หลังเสร็จงานศพได้ และลดปริมาณขยะที่วัดต้องจัดการ เช่น พวงหรีดต้นไม้ พวงหรีดจากเครื่องครัว ใช้งาน ซ้อน ถ้วย ชาม จักรยาน แก้ว ฝ้ายหม่ เครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น พัดลม กาน้ำร้อน เครื่องปั่นอาหาร นาฬิกา หม้อหุงข้าว เป็นต้น สำหรับพวงหรีดดอกไม้สด ดอกไม้ อาจนำไปทำปุ๋ยหมัก ส่วนโครงฟางพวงหรีดสามารถนำกลับมาเป็นโครงใหม่ หรือแยกจำหน่าย

ภาพที่ ๔.๓ การจัดการขยะ

๔. การจัดการน้ำเสีย ปัญหาน้ำเสียภายใน วัดส่วนใหญ่เกิดจากการซักล้างทำความสะอาด การประกอบอาหาร และสิ่งขับถ่าย ซึ่งมีการปนเปื้อนของ สารอินทรีย์ และ อาจมีเชื้อโรคที่แพร่กระจายออกสู่ สิ่งแวดล้อม ดังนั้น น้ำเสียเหล่านี้ควรผ่านการบำบัด ก่อนปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อมภายนอก เพื่อลดความสกปรก และความเป็นพิษของน้ำเสีย รวมถึงทางวัด ควรมีมาตรการการประหยัดน้ำ ซึ่งจะช่วยลดปริมาณ น้ำเสียที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การล้างภาชนะ การชำระล้างทำความสะอาด เป็นต้น รวมถึงการใช้ผลิตภัณฑ์ทำความสะอาดที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สำหรับการบำบัดน้ำเสียในแต่ละแหล่งกำเนิด มีแนวทางการจัดการ ดังนี้

๑) การจัดการเศษอาหาร และกากไขมัน โดยการสำรวจปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้น เพื่อหาขนาดถังดักไขมันให้เหมาะสมกับปริมาณน้ำเสีย และลดการใช้ไขมันในการปรุงอาหาร เทศอาหารออกจาก ภาชนะก่อนนำไปล้าง ไม่เทน้ำมันที่ใช้แล้วลงน้ำทิ้งหรือท่อระบายน้ำ ควบคุมน้ำเสียจากกิจกรรมต่าง ๆ และนำไปจัดการอย่างเหมาะสม

๒) การจัดการน้ำเสียจากส้วม น้ำเสียจากส้วม เป็นน้ำเสียที่มีสิ่งปฏิกูลและแอมโมเนียเจือปนอยู่ ซึ่งน้ำเสียที่เกิดขึ้นควรบำบัดโดยให้น้ำเสียไหลผ่านถังเกรอะก่อนโดยท่อเกรอะจะมีลักษณะเป็นท่อปิด น้ำซึม

ไม่ได้ โดยให้มีการดูแลอย่างต่อเนื่อง

๓) การจัดการน้ำเสียจากกิจกรรมอื่นๆ จะต้องมีการจัดการ/ระบบบำบัดน้ำเสียที่เหมาะสมต่อขนาดและกิจกรรมของวัด สามารถบำบัดน้ำเสียได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการดูแลบำรุงรักษาระบบจัดการน้ำเสียอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ถ้าวัดมีน้ำเสียจากการอาบน้ำ และการซักล้าง จำนวนมาก ควรให้น้ำเสียไหลผ่านบ่อเกรอะเพื่อกำจัดสารอินทรีย์ เศษไขมัน คราบสบู่ แล้วผ่านไปยังบ่อกรองไร้อากาศต่อไป หรือบำบัดน้ำเสีย โดยติดตั้งถังบำบัดน้ำเสียสำเร็จรูป ระบบการทำงานของ ถังบำบัดน้ำเสียสำเร็จรูป ใช้หลักการ “จุลินทรีย์กำจัด จุลินทรีย์” โดยกากของเสียซึ่งไหลลงสู่ถังบำบัดน้ำเสีย จะตกตะกอนอยู่กันถึงที่เต็มไปด้วยจุลินทรีย์คอยย่อยสลาย ทำให้ไม่มีกลิ่นเนื่องจากไม่มีตะกอนตกค้างในถัง และไม่ต้องพึ่ง การระบายน้ำของบ่อซึม สำหรับน้ำที่ผ่านการบำบัดแล้วจะปล่อยลงสู่ท่อระบายน้ำสาธารณะ

ภาพที่ ๔.๔ การติดตั้งบ่อดักไขมันบริเวณพื้นที่ล้างจาน

๕. การจัดการเตาเผาศพ (เมรุ) “การเผาศพ” ถือเป็นธรรมเนียมประเพณีของชาวพุทธที่ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านานอาจจะมีพิธีกรรมที่อาจแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความเชื่อของพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่น เมรุเผาศพจะเป็นแหล่งก่อกมลพิษทางอากาศ ประเภทฝุ่นละออง ก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ เชม่าและซีเถ้าจากการเผาศพ แต่ถ้ามีการนำวัสดุ สิ่งของใส่รวมลงไปในกาเผาศพ เช่น การใส่วัสดุประเภทพลาสติก ใยสังเคราะห์ อุปกรณ์ตกแต่งโรงศพที่เป็นวัสดุพลาสติก พวงหรีดกระดาษเงินกระดาษทอง เทพพนม เพราะมีสารพิษประเภท “ไดออกซิน/ฟิวแรนส์” (Dioxins /Furans) ซึ่งไดออกซินฟิวแรนส์ เพียง ๐.๐๐๐๐๐๐๑ มิลลิกรัมสามารถส่งผลกระทบต่อร่างกายมนุษย์ และหากได้รับพิษสะสมเข้าไปในร่างกายเป็นระยะเวลานาน ก็อาจจะส่งผลออกมาในรูปของ น้ำหนักลด โรคผิวหนัง ตับอักเสบ ระบบภูมิคุ้มกันบกพร่อง อัมตะมีรูปร่างผิดปกติ การสร้างอสุจิลดลง ตัวอ่อนหรือทารกผิดปกติ ก่อให้เกิดโรคมะเร็ง โดยมีแนวทางการจัดการ ดังนี้

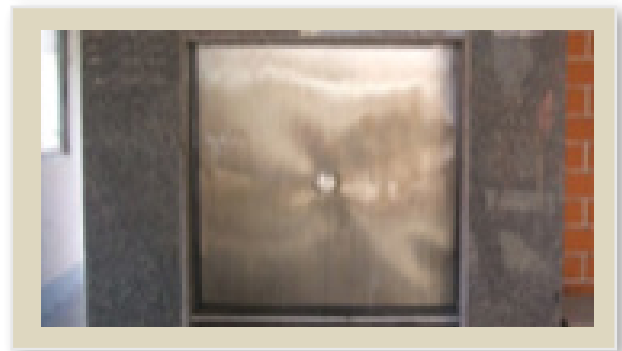
๑) วัตถุประสงค์การดำเนินการเพื่อก่อให้เกิดมลพิษน้อยที่สุด โดยหลีกเลี่ยงการใส่วัสดุประเภทพลาสติกลงในโรงศพ การเกิดมลพิษทางอากาศจากเตาเผาศพมีสาเหตุหลักจาก เชื้อเพลิงที่ใช้ เตาเผาศพที่ใช้ไม้ฟืนหรือถ่านเป็นเชื้อเพลิงมักจะทำให้เกิดปัญหา

มลพิษมากกว่าการใช้น้ำมันหรือก๊าซ รูปแบบของเตาเผาศพ เตาเผาศพแบบ ๒ ห้องเผา จะมีห้องเผา ๒ ห้อง ห้องแรก เป็นห้องเผาศพ จะต้องออกแบบให้เกิดการเผาไหม้ที่สมบูรณ์

๒) หากมีแผนงานปรับปรุงเมรุใหม่ ควรเป็นเตาเผาศพแบบ ๒ หัวเผาหรือเตาเผาไร้มลพิษ เตาเผาแบบนี้เป็นเตาเผาที่ออกแบบและมีเทคนิคการเผาทันสมัย โดยแบ่งห้องเผาไหม้ ออกเป็น ๒ ห้อง เตาเผาแบบนี้จะใช้เหล็กกล้าเป็นผนังและบุด้วยอิฐทนไฟ นิยมใช้น้ำมันดีเซล หรือก๊าซ LPG เป็นเชื้อเพลิง มีหัวเผา ๒ หัว โดยหัวเผาใหญ่สำหรับห้องเผาศพ ส่วนหัวเผาเล็กสำหรับห้องเผาศวันและกลี้น เพื่อกำจัดมลพิษให้หมดไปหรือให้เหลือน้อยที่สุดก่อนปล่อยออกไปทางปล่องควันและอาจจะมีระบบควบคุมมลพิษทางอากาศอื่น ๆ ที่จำเป็นเพื่อควบคุมการระบายมลพิษทางอากาศให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด

๓) กำหนดให้พนักงาน (สัปเหร่อ) จะต้องเดินระบบเตาเผาเดินระบบการเผาไหม้ ตามเกณฑ์ที่เหมาะสม และคอยตรวจระบบการเผาไหม้อยู่เสมอ

๔) มีการดูแลรักษาเตาเผาอย่างสม่ำเสมอ เช่น การซ่อมบำรุงปีละ ๒ ครั้ง รวมทั้งความสะอาดบริเวณเตาเผาศพอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ ๔.๕ ภาพเมรุ

๖. การป้องกันเพลิงไหม้ วัดควรจัดทำวิธีการป้องกันและแผนระงับเหตุฉุกเฉิน พร้อมทั้งมีการตรวจสอบวัสดุและอุปกรณ์ต่าง ๆ ในวัด เช่น สายไฟและอุปกรณ์อยู่ในสภาพดี เพื่อเตรียมรับกรณีฉุกเฉินที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างทันการณ์ โดยมีวิธีดำเนินการ ดังนี้

๑) ตรวจสอบสายไฟและอุปกรณ์ว่ายังอยู่ในสภาพดี ไม่ชำรุด หรือเสี่ยงต่อการเกิดไฟฟ้าลัดวงจร

๒) จัดหาเครื่องมือและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องให้เพียงพอและพร้อมใช้งาน รวมทั้งระบุ

ตำแหน่งเพื่อสะดวกต่อการใช้งาน ได้แก่ สัญญาณเตือนภัย ถังดับเพลิง (Fire Extinguishers) โดยติดตั้งอุปกรณ์บริเวณจุดเสี่ยงหรือจุดที่สามารถหยิบใช้งานได้อย่างสะดวก เช่น ครุฑ กุฏิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น โดยถังดับเพลิงให้ติดตั้งตามมาตรฐานที่กำหนดและสะดวกกับการนำมาใช้

๓) จัดเตรียมหมายเลขโทรศัพท์หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถานีดับเพลิง สถานีตำรวจ สำนักงานไฟฟ้า เป็นต้น

ภาพที่ ๔.๖ ภาพสัญญาณเตือนภัยแบบต่างๆ และถังดับเพลิง

๗. การลดมลพิษจากควันธูป ผลการวิจัยของสถาบันวิจัยจุฬาภรณ์ พบสารก่อมะเร็งในควันธูป ๓ ชนิด คือ เบนซิน บิวทาไดอิน และเบนโซเอไพรีน เนื่องจากส่วนประกอบของควันธูปมาจากกาว ขี้เลื่อย น้ำมันหอม และสารเคมีที่ใช้ใน

อุตสาหกรรมน้ำหอม โดยสารก่อมะเร็งเกิดจากการเผาไหม้ของกาวและน้ำหอมเป็นสำคัญ ดังนั้น รูป ๑ ดอก จะปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ๓๒๕ กรัม และก๊าซมีเทน ๗ กรัม ซึ่งมีศักยภาพเท่ากับการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ถึง ๒๓ เท่า นอกจากนี้ ยังมี

สารพิษอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งมีส่วนในการก่อให้เกิด มะเร็งชนิดต่าง ๆ อาทิ มะเร็งเม็ดเลือดขาว มะเร็ง ในระบบเลือด มะเร็งปอด และมะเร็งในกระเพาะ ปัสสาวะ นอกจากนี้ ยังพบว่าปริมาณสารก่อมะเร็ง ที่พบในวัดมีความเข้มข้นสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ดังนั้น เพื่อสุขภาพดีของพระสงฆ์ เจ้าหน้าที่ และ พุทธศาสนิกชนที่เข้าวัด ควรพิจารณาการลดปริมาณที่ ต้องสูดควันรูป โดยมีวิธีการจัดการ ดังนี้

๑) ลดจำนวนกระถางรูปตามความ เหมาะสมเหลือเพียงจุดสำคัญ

๒) ควรตั้งกระถางรูปไว้ในอาคาร สำหรับในกรณีจุดรูปในอาคาร ควรติดตั้งพัดลม ระบายเพื่อดึงควันรูปออกสู่ภายนอกให้เร็วที่สุด

๓) รณรงค์ลดมลพิษจากควันรูปใน งานบุญประเพณี

๘. การส่งเสริมให้วัดเป็นเขตปลอดอบายมุข บุหรี่ เครื่อง ตี๋มแอลกอฮอล์ วัดและชุมชนควรรณรงค์ส่งเสริมให้วัด เป็นเขตปลอดอบายมุข บุหรี่ เครื่องตี๋มแอลกอฮอล์ ยาเสพติด เนื่องจากอบายมุข เครื่องตี๋มแอลกอฮอล์ รวมถึงยาเสพติดก่อให้เกิดปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ ปัญหาอาชญากรรม สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคม และประเทศชาติ และเพื่อให้สอดคล้องกับการควบคุม เครื่องตี๋มแอลกอฮอล์เป็นไปตามนัยแห่งพระราชบัญญัติ ควบคุมเครื่องตี๋มแอลกอฮอล์ พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งห้ามขาย และบริโภคเครื่องตี๋มแอลกอฮอล์ในวัด โดยมีบทลงโทษ คือต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่ เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ โดยมีวิธีดำเนินการ ดังนี้

๑) การไม่จำหน่าย ถวาย เลี้ยง ตี๋ม เสพ สูบ บุหรี่ ยาเสพติด เครื่องตี๋มแอลกอฮอล์ใน เขตพื้นที่วัด

๒) มีการประชาสัมพันธ์สร้างความ เข้าใจให้แก่พุทธศาสนิกชนถึงการส่งเสริมให้วัดเป็น เขตปลอดอบายมุข บุหรี่ เครื่องตี๋มแอลกอฮอล์ โดยวิธี ต่าง ๆ เช่น มีป้ายรณรงค์ห้ามในเรื่องเหล้า บุหรี่ ยาเสพติด การพนัน

๓) ควรมีการอบรม เทศน์ สอน บอก กล่าวหรือฝึกปฏิบัติธรรมในเรื่องอบายมุขและสิ่งเสพติด

๔) การจัดกิจกรรมเพื่อให้วัดเป็นเขตปลอดบุหรี่ บุหรี่ เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ยาเสพติด เช่น งานศพปลอดอบายมุข เป็นต้น

ภาพที่ ๔.๘ (ภาพป้ายห้ามสูบบุหรี่ในวัด)

๕. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากการเพิ่มของประชากร (Population Growth) เมื่อผู้คนมากขึ้น ความต้องการบริโภคทรัพยากรก็เพิ่มมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย พลังงาน และเกิดจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี (Economic Growth & Technological Progress) ความเจริญทางเศรษฐกิจนั้นทำให้มาตรฐานในการดำรงชีวิตสูงตามไปด้วย มีการบริโภคทรัพยากรจนเกินความจำเป็นขึ้นพื้นฐานของชีวิต มีความจำเป็นต้องใช้พลังงานมากขึ้น ในขณะเดียวกันความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีก็ช่วยเสริมให้วิธีการนำทรัพยากรมาใช้ได้ง่ายขึ้นและมากขึ้น

การให้ความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติ แก่พุทธศาสนิกชนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ทั้งปัญหาภัยแล้ง โลกร้อน อุทกภัย วาตภัย น้ำเน่าเสีย ขยะล้นเมือง พื้นที่ป่าลดลง เพื่อให้ประชาชนทราบและเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาภัยแล้ง การจัดการขยะ น้ำเสีย การอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า และการเพิ่มพื้นที่สีเขียว เป็นต้น

ดังนั้น การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม จึงมีความสำคัญเพราะเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนในชุมชนร่วมมือร่วมใจ

เป็นอันหนึ่งอันเดียว นำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน การมีส่วนร่วมนั้นมีเป้าหมายให้บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาช่วยเหลือ สนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงการจัดกาสิ่งแวดลอมของวัด ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผลเพื่อให้เกิดการยอมรับ และก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดทุกฝ่าย โดยวิธีการดำเนินการร่วมกันของหลาย ๆ ภาคส่วน ได้แก่ วัด ชุมชน โรงเรียน หน่วยงานท้องถิ่น ตามแนวทางที่เรียกว่า “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) โดยมีแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

๑) การให้ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หรือ ภัยพิบัติผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น ติดป้ายรณรงค์ ติดบอร์ด เว็บไซต์ รวมถึงการใช้เสียงตามสาย หรือการเทศนาในวันสำคัญเพื่อถ่ายทอดหรือบอกข่าวสารให้แก่ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและรับรู้อย่างเท่าเทียมกัน และมีกิจกรรมเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติร่วมกับชุมชน

๒) มีการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาสิ่งแวดล้อมในวัด จัดอันดับความสำคัญของปัญหา

๓) มีการร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ และเป้าหมายในการดำเนินการตามปัญหาสิ่งแวดล้อม

ที่เกิดขึ้น

๔) มีการร่วมกันกำหนดมาตรการแนวทางในการดำเนินการ และรับผิดชอบเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

๕) มีการร่วมกันกำหนดระยะเวลาดำเนินการ และวิธีการติดตามประเมินผล

๖) มีการร่วมกันดำเนินการตามแผนการดำเนินการที่วางไว้

๗) มีการร่วมกันติดตามผลการดำเนินงาน และปรับปรุง/พัฒนาหากผลการดำเนินงานไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่กำหนด

การส่งเสริมความรู้ด้านสุขภาพภายในวัด

การส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมภายในวัดเป็นสิ่งสำคัญ เพราะว่าการที่พระสงฆ์ หรือประชาชนมีสุขภาพดีนั้น หมายถึง การมีสภาวะความสมบูรณ์และความสมดุลของบุคคลทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม รวมทั้งมีสภาวะที่ปราศจากโรค และมีการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมอย่างปกติสุข ดังนั้น วัดจึงควรมีการส่งเสริมเพื่อให้พระสงฆ์และประชาชนมีสุขภาพดีทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม ในการส่งเสริมสุขภาพจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมิติสุขภาพ เข้าใจหลักและวิถีปฏิบัติในการส่งเสริมสุขภาพ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติในการส่งเสริมสุขภาพได้อย่างถูกต้อง

แนวทางการส่งเสริมการสร้างความรู้ด้านสุขภาพภายในวัด (วัดรอบรู้สุขภาพ) ทางกรมอนามัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติการจัดการพื้นที่และบริบท เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการ โดยมีแนวทางดังนี้

๑) การส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม วัดมีระบบหรือฐานข้อมูลสุขภาพพระสงฆ์ สามเณร และนักบวช จากการคัดกรองประเมิน

สุขภาพประจำปีของทีมสาธารณสุขในพื้นที่ (อย่างน้อยร้อยละ ๖๐) โดยมีการจัดเก็บข้อมูลเป็นรายบุคคล รายวัดที่สถานบริการสาธารณสุขด้วย

๒) การสื่อสารภายใน วัดมีช่องทางให้พระสงฆ์ สามเณรและนักบวชในการเข้าถึงข้อมูล เพื่อสนับสนุนการเกิดความรู้ด้านสุขภาพ เช่น มีป้าย บอร์ดหรือมุมในเชิงการส่งเสริมสุขภาพภายในวัด ที่สามารถนำไปสู่การเฝ้าระวังโรคได้อย่างเป็นองค์รวม

๓) พฤติกรรมที่พึงประสงค์ พระสงฆ์ สามเณร และนักบวช มีพฤติกรรมด้านการฉันอาหาร การบริหารชั้นที่ที่เหมาะสม การดูแลส่งเสริมสุขภาพทางจิตใจ รวมถึงการดูแลอนามัยสิ่งแวดล้อมภายในวัด

๔) วัดมีการส่งเสริมและสนับสนุน ให้พระสงฆ์ สามเณร และนักบวชนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญา มาปรับใช้ในการดูแลสุขภาพตนเอง และมีการประยุกต์ในธรรมชาติเกี่ยวกับเชิงส่งเสริมสุขภาพ เช่น การตัดบาตรให้ได้บุญ การเลือกฉันอาหารสุขภาพโดยมุ่งเน้นลดหวาน ลดมัน ลดเค็ม

๕) วัดมีการส่งเสริม สนับสนุนให้พระสงฆ์ สามเณรและนักบวช มีความรู้ในระบบบริการสุขภาพ และสิทธิการรักษา (สิทธิหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ)

๖) วัดมีส่วนสนับสนุนโครงการพระคิลานุปัฏ

ฐากด้วยการส่งพระสงฆ์เข้ารับการอบรมภายใต้หลักสูตรพระคิลานุปัฏฐาก เพื่อเป็นผู้นำทางสุขภาวะของชุมชน (ธรรมนุญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติประจำปี ๒๕๖๐) ที่สามารถขับเคลื่อนสู่ความยั่งยืนด้วยพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียนและส่วนราชการ)

๗) การจัดการสถานที่และกิจกรรมที่เอื้อต่อการส่งเสริมสุขภาพ เช่น มีตู้ยาสามัญประจำวัด ตามพระราชดำริของสมเด็จพระมหาธีราจารย์ (ปสฤทธิ เขมังกโร) หรือห้องพยาบาลสำหรับพระสงฆ์ และมีสถานที่ส่งเสริมกิจกรรมทางสุขภาพสำหรับพระสงฆ์ สามเณร นักบวช และชุมชน เช่น ลานกีฬา ลานที่โล่งแจ้ง

๘) นวัตกรรมสุขภาพ ส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมด้านการดูแลส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม เช่น ทางเดินกะลา ทางเดินหินกรวดสำหรับนวดฝ่าเท้า การหมักปุ๋ยธรรมชาติจากเศษอาหาร การบำบัดลำรางด้วยน้ำหมักชีวภาพ เป็นต้น

๙) วัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านต่าง ๆ วัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม และสืบสานวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเชิงการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม โดยสร้างช่องทางสื่อสารที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้ เช่น เฟสบุ๊กของวัด QR code ภายใต้โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร เป็นต้น

๑๐) วัดสามารถเป็นที่ยุทธการอบรม ประชุมสัมมนา การเข้าค่าย ในด้านส่งเสริมสุขภาพ และอนามัยสิ่งแวดล้อม เช่น มีพื้นที่ภายในวัดที่สามารถใช้ในการอบรมประชุมสัมมนาหรือเข้าค่ายด้านส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมตามบริบทของวัดในแต่ละพื้นที่

การพัฒนาวัดอุทยานการศึกษา และวัดพัฒนาตัวอย่าง

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ดำเนินการส่งเสริมให้วัดเป็นวัดอุทยานการศึกษาและวัดพัฒนาตัวอย่าง โดยมีหลักการและวิธีการในการส่งเสริมวัดอุทยานการศึกษา คือ

๑. วัดมีการส่งเสริมการศึกษาเรียนรู้แก่ประชาชน เช่น การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑ

พื้นบ้าน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน หรือแหล่งการเรียนรู้ในรูปแบบอาคารสิ่งปลูกสร้าง อุทยานการเรียนรู้ หรือมุมใดมุมหนึ่งในวัด เพื่อจัดแสดงนิทรรศการ เสริมสร้างการเรียนรู้แก่คนในชุมชนและบุคคลทั่วไป หรือเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุอันทรงคุณค่าของชุมชน

๒. วัดมีการส่งเสริม พัฒนาระบบการจัดกิจกรรมทางการศึกษา และการเผยแพร่ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาแก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน เช่น

- การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม
- การจัดตั้งศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์
- การจัดสอนธรรมศึกษาแก่เด็กนักเรียน
- การจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด
- การจัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพแก่ประชาชนในวัด
- การจัดสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่ประชาชน

๓. วัดมีการพัฒนาระบบและจัดสถานที่เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร นิทรรศการ ป้ายคติธรรม พุทธภาษิต หรือความรู้ทางวิชาการ ห้องสมุดหรือมุมหนังสือ ป้ายบอกชื่อต้นไม้ และหอกระจายข่าวในวัด และมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของวัดผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ เช่น เว็บไซต์ เว็บเพจ เฟซบุ๊ก เป็นต้น

เพื่อสร้างกิจกรรมการเรียนรู้และแนวปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา

๔. เป็นวัดที่มีการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม หรือเอื้อประโยชน์ต่อชุมชน โดยดำเนินการเป็นโครงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมแก่ประชาชนอย่างน้อย ๑ โครงการ/ปี

๕. การจัดการสิ่งแวดล้อมและบริเวณวัดมีความสะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม โดยมีการจัดทำแผนผังวัดแสดงพื้นที่บริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ในวัด และติดตั้งไว้ในบริเวณที่สามารถเห็นได้ชัดเจน เป็นต้น

สำหรับวัดพัฒนาตัวอย่าง มีหลักการสำคัญ คือ

๑. วัดมีการจัดการสิ่งแวดล้อม บริเวณวัด ภูมิสถาปัตยกรรมเป็นสัดส่วน สะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม อาคารเสนาสนะมั่นคง เป็นระเบียบแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วน เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์หรือเขตสาธารณสงเคราะห์ และเป็นวัดที่เข้าร่วมโครงการ วัด ประชา รัฐ สร้างสุขของคณะสงฆ์

๒. วัดมีการส่งเสริมและพัฒนาศึกษาทั้งในด้านพระปริยัติธรรม พระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาแก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน ตลอดจนการสอนฝึกอาชีพแก่ประชาชน โดยมีแนวทางการดำเนินการที่เป็นรูปธรรมบนพื้นฐานวิถีดนธรรมทาง

พระพุทธศาสนา

๓. วัดมีการส่งเสริมและจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติ สถาบันพระมหากษัตริย์ และวัดตามเทศกาลต่าง ๆ และการจัดกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์แก่ชุมชน

๔. วัดที่มีการจัดการปกครองพระภิกษุ

สามเณร และศิษย์วัด อย่างมีระเบียบและปฏิบัติตามกฎระเบียบ คำสั่งของมหาเถรสมาคม ที่เอื้อต่อการเรียนรู้

๕. กิจกรรมการพัฒนาสังคม โดยจัดทำแผนงานหรือโครงการที่ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม หรือเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนอย่างน้อย ๒ โครงการ

ภาพที่ ๔.๑๑ (ภาพป้ายวัดพัฒนาตัวอย่าง)

แนวทางการพัฒนาวัด เพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน

วัดเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธ อีกทั้งเป็นศูนย์กลางพัฒนาที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางพัฒนาชุมชนนั้น สามารถทำได้ดังนี้

๑) สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน โดยมีกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน มีความพร้อมที่จะให้บริการแก่ชาวบ้านที่ต้องการจะเข้าวัด เพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนา หรือกิจกรรมอื่น ๆ พัฒนาวัดให้เกิดความรู้สึกรักแก่พุทธศาสนิกชนในชุมชนว่า วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และเป็นหน้าที่ของตนในการช่วยกันดูแลรักษา

๒) กำหนดกิจกรรมเพื่อเป็นศูนย์กลางพัฒนาชุมชนด้านสังคม ประเพณี วัฒนธรรม เช่น ศูนย์พัฒนาชุมชน ชมรมผู้สูงอายุ ที่ประชุมประชาคม ศูนย์กลางวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

๓) สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างวัดกับชุมชน ใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมจากความร่วมมือของวัด/ชุมชน/โรงเรียน/หน่วยงานท้องถิ่น ฯลฯ เพื่อพัฒนา/ปรับปรุงสิ่งแวดล้อม เช่น กิจกรรมรณรงค์อนุรักษ์พื้นที่พุ่มแม่น้ำคูคลอง กิจกรรมรณรงค์การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน กิจกรรมจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดเพิ่มเติม กิจกรรมรณรงค์การเพิ่มพื้นที่สีเขียว เช่น การปลูกต้นไม้ การปลูกป่า การรักษาป่า เป็นต้น กิจกรรมการทำฝายชะลอน้ำ การพัฒนาคูคลอง การจัดการขยะ

บทที่ ๕
ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ

มรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อพระพุทธศาสนาและการพัฒนาสังคมไทย จนกลายเป็นเป็นวิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี ที่ให้คุณค่าและความงดงามทั้งด้านความสุนทรีย์และคุณค่าทางด้านจิตใจ เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การพิจารณาถึงมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะปัจจุบันมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ แก้ไข พ.ศ.๒๕๓๕ พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ.๒๕๔๒ เป็นต้น สำหรับวัดและคณะสงฆ์ก็มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นแนวทางในการจัดการมรดกวัฒนธรรม

ในส่วนขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ก็มีพระราชบัญญัติว่าด้วยอำนาจหน้าที่ขององค์การต่าง ๆ เกี่ยวกับการ “บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น” ซึ่งเป็นกำหนดขอบเขตในการบำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเหล่านั้น

ปัญหา อุปสรรคการจัดการมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคการจัดการมรดกวัฒนธรรมพบว่า มีปัญหาหลายประการ ดังนี้

๑. ปัญหาการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์นั้นว่าเป็นจุดขายที่สำคัญของวัฒนธรรมไทย แต่ปัจจุบันวัดอยู่ในสภาวะล่อแหลมต่อการสูญเสียเอกลักษณ์วัฒนธรรม เพราะได้มีการทำลายศาสนสถานและสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิม ทำให้ขาดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และสูญเสียเสน่ห์ในแบบฉบับของตนเอง เพราะวัดบางแห่งได้สร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ไม่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแต่ดั้งเดิม และบิดเบือนความหมายอันดีงามที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อน เช่น การก่อสร้างพระอุโบสถด้วยสถาปัตยกรรมแบบร่วมสมัย การจัดสร้างอาคารด้วยสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ดังนั้น การอนุรักษ์เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมจึงเป็นไปได้ยาก หากพระสงฆ์และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องยังขาดความเข้าใจที่จะรักษามรดกทางวัฒนธรรมของวัดและชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

๒. ปัญหาความเสื่อมโทรมของมรดก วัฒนธรรม วัดในฐานะที่เป็นแหล่งมรดกวัฒนธรรม มีปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งมรดกวัฒนธรรมทั้ง

ด้านกายภาพและประเพณี อันเนื่องมาจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือนมีจำนวนมากเกินไป ทำให้วัดที่เป็นแหล่งมรดกวัฒนธรรมเสื่อมโทรม เช่น ปัญหาทัศนอัปลักษณ์อันเกิดจากสถาปัตยกรรมแปลกปลอม หรือมีสิ่งปลูกสร้างบดบังทัศนียภาพของศาสนสถานซึ่งเป็นแหล่งโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ แต่มีอาคารสมัยใหม่ตั้งอยู่ปะปนกัน ซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากการขาดการวางแผนผังวัดอย่างเคร่งครัดและถูกต้อง ทำให้พื้นที่ในวัดมีสภาพไร้ระเบียบและเกิดความแออัด จนเป็นผลเสียต่อทัศนียภาพของความเป็นโบราณสถานสำคัญ นอกจากนี้ ความเสื่อมโทรมของวัดที่เป็นแหล่งมรดกวัฒนธรรมบางแห่ง ยังเกิดขึ้นจากการตัดแปลงสภาพดั้งเดิมของศาสนสถานด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และการขาดระบบการจัดการมลภาวะที่ดี

๓. ปัญหาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการของท้องถิ่น ความพยายามที่จะกระจายการบริหารจัดการการจัดการวัฒนธรรมประเพณีให้แก่ท้องถิ่น ในขณะที่ศักยภาพและความพร้อมของท้องถิ่นยังไม่เป็นที่ประจักษ์ชัด ส่งผลให้การจัดการของหน่วยงานท้องถิ่นขาดประสิทธิภาพ ไม่สามารถยับยั้งความเสื่อมโทรมของมรดกวัฒนธรรม ทำให้เกิดการขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานจึงเป็นปัญหาสำคัญที่

ทำให้การจัดการและบำรุงรักษามรดกวัฒนธรรมไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

๔. ปัญหานิติบุคคลซ้ำซ้อน การจัดการมรดกวัฒนธรรมภายในวัด มีปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากภาครัฐและวัด คือ นิติบุคคลซ้อนนิติบุคคลแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่เป็นสถานโบราณ มีหน่วยงานเกี่ยวข้องในการจัดการหลายหน่วยงานประกอบด้วยหน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบล กรมศิลปากร และวัดซึ่งเป็นเจ้าของสถานที่ ปัญหาที่พบคือ องค์การบริหารส่วนตำบล วัด และกรมศิลปากรขาดความเป็นเอกภาพ ทั้ง ๓ ฝ่ายล้วนเป็นนิติบุคคล ถือเป็นความยุ่งยากในการพัฒนาแหล่งโบราณสถาน และมรดกวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในวัด กรมศิลปากรมีหน้าที่อนุรักษ์โบราณสถานให้คงเดิม ฝ่ายของเทศบาลหรือท้องถิ่นประสงค์จะทำให้ดีขึ้นให้สะดวกสะอาดทันสมัย ทางวัดมีแนวคิดการปรับปรุงให้อิงกับหลักการทางพระพุทธศาสนา ในขณะที่ร้านค้าและชาวบ้านก็หวังประโยชน์ในการมีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะกฎหมายเกี่ยวกับถ่ายโอนพระราชบัญญัติ ถ่ายโอนอำนาจหรือภารกิจให้กับท้องถิ่นนั้น เชื่อมกับองค์กรหลายฝ่าย เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนามีส่วนในการดูแลพระพุทธศาสนายังมีส่วนงานที่เกี่ยวข้องที่เป็นส่วนราชการที่มายุ่งเกี่ยวกับศาสนาก็คือกรมศิลปากร

อำนาจแต่ละส่วนไม่ได้ไปด้วยกันมีปัญหาในทางปฏิบัติ เช่น วัดและสถานที่ของวัด เป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติ วัดมีอำนาจ เจ้าอาวาสเป็นผู้บริหารจัดการทั้งหมด แต่บางครั้งมีกฎหมายว่าถ้าเป็นการปรับปรุงวัดที่เป็นลักษณะขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เจ้าอาวาสจะดำเนินการโดยตรงไม่ได้ ต้องรอกกรมศิลปากร และกรมศิลปากร ได้ถ่ายโอนงานส่วนหนึ่งให้ท้องถิ่น ถือว่าเป็นพันธกิจถ่ายโอน ซึ่งท้องถิ่นไม่มีความรู้ เช่น โบราณสถาน ท้องถิ่นต้องดูแลรักษา กำกับ ทำนุบำรุง แต่ไม่ได้รับมารักษาหรือดำเนินการทั้งหมดเป็นเพียงส่วนหนึ่ง จะเห็นได้ว่านโยบายที่สับสนส่งผลให้ชาวบ้านไม่ทราบ ซึ่งเกิดขึ้นในหลายพื้นที่

ในส่วนของกรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐมีหน้าที่ดูแลวัดที่เป็นโบราณสถานโบราณวัตถุและยึดถือกฎหมายหลักในการดูแลพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ และฉบับปรับปรุงคือ พ.ศ.๒๕๓๕ สำนักศิลปากรมีขั้นตอนในการเตือนวัดที่บูรณะหรือสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ในโบราณสถานโดยไม่แจ้งกรมศิลปากร อันดับแรกคือการใช้รัฐศาสตร์ในการแก้ปัญหาโดยเข้าไปเจรจาอธิบายหลักการวิธีการในการบูรณะและทำความเข้าใจกับทางวัดอธิบายให้

เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์วัตถุโบราณ บางสิ่งที่พระสงฆ์กำลังดำเนินการอยู่นั้น เป็นเพราะไม่ทราบกระบวนการทางกฎหมายโบราณสถานโบราณวัตถุ ถ้าพระสงฆ์ยอมรับฟังเหตุผลนั้นเป็นเรื่องที่ดี แต่ถ้ายังดำเนินการต่อ ทางสำนักศิลปากรจะออกจดหมายแจ้งเตือนชี้แจงด้วยหลักกฎหมาย ท้ายสุดนำไปสู่กระบวนการนิติศาสตร์ แต่ถ้ากรมศิลปากรปล่อยให้วัดดำเนินการต่อไปกรมศิลปากรก็ผิดแท้ที่จริงแล้วกรมศิลปากรไม่ประสงค์ที่จะมีความขัดแย้งกับวัดในการจัดการ

๕. ปัญหาการบริหารจัดการ ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการภายในวัดและชุมชน รวมทั้ง ปัญหาเรื่องการขาดงบประมาณ ที่ผ่านมาพระสงฆ์ส่วนหนึ่งไม่มีความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการสถานที่ของวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและการจัดการมรดกวัฒนธรรม ประกอบกับนโยบายของมหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนายังไม่มีความชัดเจนในการส่งเสริมการจัดการมรดกวัฒนธรรม ขาดการจัดทำแผน นโยบายในการจัดการ

๖. ปัญหาการสร้างความสัมพันธ์ของวัดและชุมชนในการมีส่วนร่วมและสร้างจิตสำนึกของการ

จัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะ การส่งเสริมความรู้ความเข้าใจและจิตสำนึกของ ประชาชนให้มีความรัก ความหวงแหน และรับผิดชอบ ต่อมรดกวัฒนธรรม รวมถึงการพึ่งพากันในความ ต้องการและตอบสนองอย่างรู้คุณค่าของการใช้ไปและ การฟื้นฟู รักษาทรัพยากรวัฒนธรรมไว้ให้ยั่งยืน

๗. ปัญหาอื่น ๆ เช่น ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังขาดข้อมูล ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง รวมทั้งยังไม่มองเห็นคุณค่าและสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม จึงเลเลยไม่สนใจที่จะร่วมกันรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม การขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นับตั้งแต่ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ นักวิชาการ และคนในชุมชน จึงทำให้กระบวนการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้ยาก

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการมรดกวัฒนธรรม

จากประเด็นปัญหา อุปสรรคและกระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในระดับต่าง ๆ ดังนั้น ข้อเสนอแนะสำหรับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

ของวัดและชุมชน ดังนี้

๑. การจัดการมรดกวัฒนธรรมในระดับวัดและชุมชน

๑) ชุมชนควรมีการส่งเสริมและจัดตั้งอาสาสมัคร ชมรม หรือคณะกรรมการชุมชนด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อร่วมกันกำหนดบทบาทหน้าที่ และจัดทำระเบียบในการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมในระดับวัดและชุมชน

๒) ชุมชนควรเสริมสร้างและประสานเครือข่ายในชุมชนต่าง ๆ เพื่อร่วมจัดการ รักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม อันเป็นพลังในการขับเคลื่อนในกิจกรรมด้านวัฒนธรรม

๓) ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่ประชาชนในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและมรดกทางวัฒนธรรม โดยอาจใช้ประโยชน์จากเสียงตามสายในหมู่บ้าน หรือมีการประชุมประจำเดือนในหมู่บ้าน ในวัดในวันพระที่ชาวบ้านมาทำบุญ เพื่อสร้างความรู้ ให้เกิดการตระหนัก ที่ร่วมมือกันส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกวัฒนธรรม

๔) จัดทำโครงการส่งเสริมสืบสานอนุรักษ์และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมในวัดและชุมชน รวมทั้ง

อาจของบประมาณสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่น และภาครัฐ

๕) ให้ความร่วมมือและสนับสนุนกับภาครัฐ
และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานอื่นที่
จัดการจัดการมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่ของตนเอง

๖) จัดตั้งกองทุนหรือศูนย์วัฒนธรรมชุมชนเพื่อ
สนับสนุนกิจกรรมของปราชญ์ชาวบ้านและการจัดการ
รักษา สืบสาน ส่งเสริม และปกป้องมรดกวัฒนธรรมใน
ระดับวัดและชุมชน

๗) ร่วมกันจัดการและปกป้องมรดกทาง
วัฒนธรรม โดยช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้ใครฉกฉวย
นำไปเพื่อประโยชน์ของตนเอง รวมทั้งช่วยกันกวดขัน
ดูแล ให้ประชาชนในชุมชนได้ปฏิบัติตามกฎหมายพื้น
บ้านและจารีตประเพณีของท้องถิ่น และอาจกำหนดบท
ลงโทษทางสังคมหากไม่ปฏิบัติตาม

๘) ร่วมกันสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีที่
เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม โดยจัดการหลักสูตร
ท้องถิ่น และการสอนภูมิปัญญาให้กับบุตรหลานหรือเป็น
วิทยากรในหมู่บ้านและโรงเรียนและหน่วยงานอื่น ๆ

๒. การจัดการมรดกวัฒนธรรมระดับองค์กรปกครอง
ส่วนท้องถิ่น

๑) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรให้ความ

สำคัญกับการจัดการ รักษา ส่งเสริม สืบสานและ
ปกป้องมรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนอย่างจริงจัง
ควบคู่กับการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน

๒) ควรมีการกำหนดมาตรการ โดยกำหนด
โทษความผิดไว้ในข้อบัญญัติขององค์กรอย่าง
ชัดเจน ซึ่งมีผลทางกฎหมายแก่ผู้ที่ฉกฉวยหรือแสวง
ผลประโยชน์จากวัฒนธรรม โดยองค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่น ควรเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ทางด้าน
กฎหมายเพื่อปกป้องภูมิปัญญาและทรัพย์สินทาง
ปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้าและการบริการ ตลอด
จนพัฒนาข้อบัญญัติต่าง ๆ ให้เหมาะสมสอดคล้อง
กับสภาพ การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์และพัฒนา
ส่งเสริมมรดกวัฒนธรรม

๓) ควรมีการสำรวจรวบรวมองค์ความรู้ของ
ท้องถิ่นทั้งด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี โบราณวัตถุ
ชนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญา วัฒนธรรมพื้น
บ้านและวัฒนธรรมของชนเผ่าต่าง ๆ จัดทำเป็นระบบ
มีการจัดบันทึก ทำบัญชีจดทะเบียน และรวบรวมทำ
เป็นเอกสาร เพื่อสะดวกในการค้นคว้า วางแผนในการ
ทะนุบำรุง สืบสานและปกป้อง

๔) ทะนุบำรุง ดูแล บูรณะทรัพย์สินทาง
ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ อย่าง
ต่อเนื่องและสอดคล้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยมี

การควบคุมดูแลทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ให้คงสภาพดั้งเดิม เพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน มิให้แปรสภาพเป็นสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่

๕) ควรมีการประชาสัมพันธ์ถึงความสำคัญประโยชน์ ของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ตลอดจนการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาดูแล และมีรางวัลสำหรับผู้ที่แจ้งเบาะแสบุคคลที่ฉกฉวยนำมรดกวัฒนธรรมไปแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน

๖) จัดสรรงบประมาณสนับสนุนโครงการเกี่ยวกับการจัดการ รักษา ส่งเสริม สืบสานและปกป้องมรดกวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของตน

๗) จัดกิจกรรมลานวัฒนธรรมเพื่อให้เป็นเวทีในการแสดงออกด้านศิลปวัฒนธรรมของประชาชน ในทุกระดับทั้งนักเรียน เยาวชน และประชาชนทั่วไป เพื่อส่งเสริม กระตุ้น ให้ชุมชนจัดกิจกรรมการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องวัฒนธรรม รวมทั้งยกย่องบุคคลหรือกลุ่มบุคคลหรือชุมชนที่มีการส่งเสริม สืบสานและปกป้องวัฒนธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างในการส่งเสริมเอกลักษณ์และประเพณีท้องถิ่น

๘) ควรส่งเสริมให้ชุมชนที่มีการผลิต

ศิลปหัตถกรรม ประติมากรรม อาหาร สมุนไพร ฯลฯ ได้พัฒนารูปแบบของสินค้าทางวัฒนธรรม (OTOP) และการบริหารจัดการให้ทันสมัย เพื่อสร้างรายได้กับชุมชน

๓. ระดับหน่วยงานภาครัฐหรือในระดับนโยบาย

๑) ภาครัฐควรมุ่งเน้นให้มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจากเดิมที่มีภาครัฐเป็นศูนย์กลาง มาเป็นการจัดการโดยให้ความสำคัญกับการจัดการโดยชาวบ้านและชุมชนโดยมีภาคประชาชน นักวิชาการ ผู้นำชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ในท้องถิ่นร่วมกันจัดการ

๒) แนวคิดการจัดการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงของคนในชุมชนที่เป็นเรื่องของ การให้ การรับ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิทธิชุมชนที่ถือว่า มรดกทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติของส่วนร่วมที่ทุกควรต้องร่วมมือช่วยกันรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องให้มรดกทางวัฒนธรรมดำรงอยู่อย่างยั่งยืนและสร้างสามารถสร้างสรรค์คุณค่าและประโยชน์ให้กับชุมชน

๓) ควรมีการส่งเสริมการศึกษาและการจัดการทรัพยากรและมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชน

ท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นองค์รวม โดยใช้ชุมชนเป็นหน่วยปฏิบัติการเชิงพื้นที่ และมุ่งทำการศึกษารวบรวมในอดีตและปัจจุบันทุกมิติของชุมชนนั้นๆ ทั้งเรื่อง ภูมิศาสตร์ ป่าไม้ แหล่งน้ำ ภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี การเมืองการปกครอง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว ตลอดจนผลกระทบของแต่ละส่วนที่มีต่อกันและกันบนหลักการพื้นฐานที่ว่าทุกภาคส่วนในชุมชนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อกัน

๔) การยอมรับและส่งเสริมความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม รวมทั้งให้ความสำคัญกับความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

๕) การจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแบบเปิด (Participative Openness-inquiry) โดยการเปิดให้ผู้ที่มีสนใจและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น นักโบราณคดี นักอนุรักษ์ นักวิชาการ นักพัฒนา และคนในชุมชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ประชาชนท้องถิ่น ผู้สูงอายุ เยาวชน พระสงฆ์ ครู นักเรียน นักศึกษา เกษตรกร ช่างฝีมือ ฯลฯ เข้ามาทำงานร่วมกันในลักษณะการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมได้ชุดความรู้และกระบวนการทางวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม

๖) เสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายทาง

วัฒนธรรมในระดับประเทศ เพื่อการจัดการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมนั้น และมุ่งสร้างความประทับใจในคุณค่าและความสำคัญของแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งในระดับมหภาคและในระดับชุมชน

๗) ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานด้านการรักษา ส่งเสริม สืบสาน และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรม และวัฒนธรรมพื้นบ้าน รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง โดยให้ความสำคัญกับงบประมาณดำเนินการ ความรู้ ความเข้าใจ การเสริมสร้างความตระหนักและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

จุมพล ภิญญูสินวัฒน์. (๒๕๕๑). รายงานการศึกษา การพัฒนานโยบายและกลไก การรักษา ส่งเสริมสืบสาน และปกป้อง มรดกทางวัฒนธรรม เชิงนามธรรมและวัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.

พระสุธีรัตนบัณฑิต และคณะ. (๒๕๖๒). เจริญกรุง : วัด บ้าน ชุมชน และถนนแห่งการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: นิติธรรมการพิมพ์.

_____ . (๒๕๖๓). คู่มือโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข. กรุงเทพฯ: นิติธรรมการพิมพ์.

วัดสูงเม่น. (๒๕๕๓). ประวัติวัดสูงเม่น. แพร่ : เอกสารเผยแพร่วัดสูงเม่น.

สายันต์ ไพรชาญจิตร. (๒๕๔๔). โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน. กรุงเทพฯ: โครงการโบราณคดีชุมชน.

_____ . (๒๕๔๘). กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ. (๒๕๖๑). สมุดภาพความเชื่อมโยงร่องรอยความเจริญของพระพุทธศาสนาผ่านแผนที่วัฒนธรรมอาเซียน. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่. (๒๕๔๙). ตำราวิทยุกรรมและตำนานพระพุทธศาสนาฉบับวัดสูงเม่น. แพร่: ห.จ.ก.แพร่การพิมพ์.

สุรศักดิ์ เจริญวงศ์. (๒๕๓๕). ๘๑ ปีแห่งการสถาปนากรมศิลปากร. กองโบราณคดี. กรุงเทพฯ: ฉลองรัตนโกสินทร์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (๒๕๔๓). ความคิดทาง

ประวัติศาสตร์ และศาสตร์ของวิถีคิด. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (๒๕๔๔). ภูมิปัญญาล้านนา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

British Library. (๒๐๒๐). The Light of Asia: Western encounters with Buddhism. Retrivedform, <https://blogs.bl.uk/asian-and-african/๒๐๒๐/๐๒/the-light-of-asia-western-encounters-with-buddhism.html>

Buddhistdoor. (๒๐๑๘). Going Native: The History of Buddhism in China. Retrived form, <https://www.buddhistdoor.net/features/going-native-the-history-of-buddhism-in-china>

Ireland, Sophie. (๒๐๒๑). Revealed: World's Best Countries for Cultural Heritage Influence, ๒๐๒๑. Retrived form, <https://ceoworld.biz/๒๐๒๑/๐๑/๓๑/best-countries-for-cultural-heritage-influence-๒๐๒๑/>

โครงการพัฒนาเครือข่ายองค์กรสุขภาวะวิถีพุทธเชิงสร้างสรรค์

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สนับสนุนโดย

สำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

